

KAZNENO DJELO LANČANE IGRE U REPUBLICI HRVATSKOJ: LANČANE IGRE - IGRE BEZ GRANICA

Predmet rada je kazneno djelo lančane igre. U suvremenom hrvatskom kaznenom zakonodavstvu lančane su igre regulirane unutar kaznenog djela nedozvoljene igre na sreću te lišene čak i vlastitog zakonskog naziva. U radu se prvo istražuje pojam igara na sreću i kazneno djelo nedozvoljene igre na sreću. Nakon toga se analiziraju pojavni oblici lančane igre, regulacija kaznenog djela u Austriji i SR Njemačkoj. Razmatranje bića djela u odredbama čl. 237. st. 2. i 3. upućuje na ozbiljne propuste zakonodavca u posljednjoj noveli KZ-a, a odabrani primjeri u posljednjem poglavlju rada na njegovu veliku društvenu opasnost i štetnost jer se brojne žrtve ovog kaznenog djela u vremenu neoliberalizma kojemu pripadamo ne mogu tek jednostavno označiti kao „pohlepni i lakovjerni“. U radu se analizira stjecaj lančane igre sa zavaravajućim oglašavanjem, prijevarom, prijevarom u gospodarskom poslovanju te zlouporabom povjerenja. Predrasude o tome kako stradaju samo siromašni i nedovoljno educirani koje su se najekstremnije realizirale na primjeru Albanije u kojoj je gotovo cijelo stanovništvo bilo uključeno u neki od oblika piramidalne prijevara, demantiraju slučajevi Slatkin i Madoff. Tvrdnja da su ova djela imanentna neoliberalizmu ili casino kapitalizmu je točna, premda iskustva iz prošlosti (od samog Ponzija) ukazuju da nisu njihov ekskluzivitet, već konstanta u povijesti čovječanstva.

Ključne riječi: *prijevara, lančana igra, piramidalna prijevara, nedozvoljena igra na sreću, imovinska korist*

* Dr. sc. Lucija Sokanović, viša asistentica na Katedri za Kazneno pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu (Senior assistant lecturer at the Chair for Criminal Law, Faculty of Law, University of Split, Croatia): lucija.sokanovic@pravst.hr.

1. UVOD

Lančane igre rijetko su tematizirane u domaćoj kaznenopravnoj literaturi.¹ Nužno su obrađene u komentarima KZ-a,² no izvan njih nisu privukle znanstvenu znatiželju. U suvremenom hrvatskom kaznenom zakonodavstvu regulirane su unutar kaznenog djela nedozvoljene igre na sreću lišene čak i vlastitog zakonskog naziva. U radu se uvodno istražuje pojam igara na sreću i kazneno djelo nedozvoljene igre na sreću. Nakon toga se analiziraju pojavni oblici lančane igre te regulacija kaznenog djela u Austriji i SR Njemačkoj. Razmatranje bića djela u odredbama čl. 237. st. 2. i 3. upućuje na ozbiljne propuste zakonodavca u posljednjoj noveli KZ-a, a odabrani primjeri u posljednjem poglavlju rada na njegovu veliku društvenu opasnost i štetnost jer se brojne žrtve ovog kaznenog djela u vremenu neoliberalizma kojemu pripadamo ne mogu tek jednostavno označiti kao „pohlepni i lakovjerni“. U radu se analizira stjecaj lančane igre sa zavaravajućim oglašavanjem, prijevarom, prijevarom u gospodarskom poslovanju te zlouporabom povjerenja.

2. OBLICI IGARA NA SREĆU

Pojam igara na sreću, vrste i podvrste pojedinih igara definira Zakon o igrama na sreću, dok su nedozvoljene igre na sreću posebno kazneno djelo koje pripada imovinskim kaznenim djelima u glavi XXIII. KZ-a. Lančane igre prema važećem KZ-u predstavljaju posebnu vrstu nedozvoljenih igara na sreću.³

2.1. Igre na sreću

Kockanje i klađenje do prije nekoliko desetljeća percipirani su kao devijantna pojava rezervirana za osobe s margine društva, da bi s igrama na sreću preko široko društveno prihvaćene i marketinški promovirane djelatnosti prerasla u agresivnu industriju.⁴ Svoju dugu povijest u ljudskoj civilizaciji kockanje, kao zajednički naziv za različite igre, uobičajeno se smatrao zakonitim, dopuštenim, pa i poticanim oblikom zabave i razonode te zrcali licemjernost društva: „društvo dobrohotno gleda na pijenje alkohola i kockanje, ali moralno osuđuje alkoholi-

¹ Za definiciju i osnovne informacije vidi *Novoselec* 2007, 240. Komentar sudske prakse vidi *Novoselec* 1997, 725-726. U Hrvatskom ljetopisu za kazneno pravo i praksu npr. od početka izdavanja do posljednjeg broja nema znanstvenog članka posvećenog lančanoj igri.

² *Turković et al.* 2013, 308-309, *Pavlović* 2012, 485-488.

³ Zbog preglednosti rada lančane igre se analiziraju u posebnom, trećem poglavlju iako ih zakonodavac regulira unutar kaznenog djela nedozvoljene igre na sreću.

⁴ *Zoričić & Torre & Orešković* 2009, 205.

čara i kockara“.⁵ Igre na sreću su igre u kojima se za uplatu određenog iznosa sudionicima pruža mogućnost stjecanja dobitka u novcu, stvarima, uslugama ili pravima, pri čemu dobitak ili gubitak ovisi pretežito o slučaju ili nekom drugom neizvjesnom događaju.⁶ ZIS ih u odredbi čl. 5. st. 1. razvrstava u četiri različite grupe: lutrijske igre, igre u casinima, igre klađenja i igre na sreću na automatima. Lutrijske igre također se dijele u daljnje četiri podgrupe: one čiji je rezultat uvjetovan izvlačenjem brojeva ili simbola nakon zaključenja prodaje (npr. loto, brojčane lutrije, bingo, keno, tombola), igre s unaprijed određenim rezultatom, odnosno dobitcima (npr. ekspres lutrije, instant lutrije), igre čiji je rezultat uvjetovan ishodom natjecanja (npr. sportska prognoza) i posljednje, igre čiji je rezultat uvjetovan igračevim odabirom puta, redosljeda odigravanja pojedinih elemenata igre (npr. srećke sa slučajnim odabirom brojeva ili simbola).⁷ Igre u casinima su igre koje igrači igraju protiv casina ili jedan protiv drugoga na stolovima za igru s kuglicama, kartama ili kockicama u skladu s međunarodnim pravilima te razne vrste turnira u kojima nije unaprijed određen broj igrača, niti je poznat broj uplata.⁸ U igre klađenja prema odredbi čl. 5. st. 4. ZIS spadaju klađenja na rezultate pojedinačnih ili skupnih sportskih natjecanja, kao i (igre) klađenja na ostale događaje, dok su prema st. 5. igre na sreću na automatima igre na elektromehaničkim, elektroničkim ili sličnim uređajima (automatima za igre) na kojima igrači uplatom određenog iznosa imaju mogućnost ostvarenja dohotka. Posebnu vrstu igranja obzirom na sredstvo, odnosno medij predstavlja igranje na daljinu ili *on-line igranje*, koje se odnosi na priređivanje igara na sreću putem interneta, telefona ili nekih drugih interaktivnih komunikacijskih uređaja putem kojeg igrač može odigrati igru samostalno, kroz interakciju sa sustavom, bez neposrednog predstavnika priređivača (čl. 4. t. 21. ZIS). Pravo priređivanja igara na sreću na području Republike Hrvatske pravo je Republike Hrvatske koje prenosi na Hrvatsku Lutriju d.o.o., čiji je osnivač.⁹ Međutim, pravo priređivanja lutrijske, igre u casinima te igre klađenja mogu steći i druga trgovačka društva sa sjedištem u

⁵ *Ibid.*

⁶ Čl. 2. Zakona o igrama na sreću, NN 87/09, 35/13, 158/13, 41/14., u daljnjem tekstu ZIS. Od igara na sreću valja razlikovati nagradne igre koje radi promidžbe svojih proizvoda i usluga priređuju trgovačka društva te druge pravne i fizičke osobe poduzetnici, pri čemu se priređivač obvezuje izvučenim dobitnicima podijeliti nagrade u robi ili uslugama, a da se od sudionika ne zahtijeva posebna uplata za sudjelovanje u igri.

⁷ Čl. 5. st. 2. ZIS.

⁸ Čl. 5. st. 3. ZIS.

⁹ Odredbom čl. 68. ZIS-a zabranjeno je priređivanje igara na sreću čl. 5. i nagradnih igara na području RH inozemnim priređivačima, sudjelovanje u inozemnim igrama na sreću ako se ulozi uplaćuju na području RH, prikupljanje uloga u RH za sudjelovanje i uplatu u igrama na sreću koje se priređuju u inozemstvu, prodavanje, držanje, poslovno ustupanje, izdavanje, oglašavanje i bilo koja promidžba ili reklama inozemnih igara na sreću i nagradnih igara na području RH. Odredba st. 3. sadržava dopuštenje osobama bez hrvatskog državljanstva koje privremeno borave u RH za posjedovanje uplata ili srećki inozemnih igara na sreću radi osobnog sudjelovanja u igri.

RH na temelju odluke Vlade i odobrenja Ministarstva financija te po provedenom javnom natječaju. Pravo priređivanja daje se na razdoblje od 15 godina računajući od dana potpisivanja ugovora i neprenosivo je. Na temelju odluke Vlade o davanju prava priređivanja igara na sreću, ugovor s trgovačkim društvom koje je dobilo ovo pravo sklapa ministar financija. Već 2007. u jednom se dijelu stručne javnosti upozoravalo na naglo povećanje igara na sreću u prometu u Republici Hrvatskoj. Naime, u 2005. godini koncesiju za priređivanje klađenja imalo je 13 trgovačkih društava s od 2000 do 2300 uplatnih mjesta.¹⁰ Do 2011. broj privatnih priređivača porastao je na 42 te su isti u državni proračun Republike Hrvatske u 2011. uplatili 273 739 159,63 kune (godišnja i mjesečna naknada te naknada za plombiranje automata), a ukupno s osnove svih poreznih i drugih javnih davanja još 364 003 738,80 kuna.¹¹ O tome koliko je Vladi RH ova djelatnost važna svjedoči činjenica da je u veljači 2013. uputila Prijedlog za donošenje Zakona o dopuni Zakona o igrama na sreću po hitnom postupku jer je u ožujku 2013. isticala koncesija za 20 trgovačkih društava, a u studenom iste godine za sedam društava uz obrazloženje da to zahtijevaju potrebe nastavka kontinuiteta priređivanja igara na sreću i punjenja državnog proračuna Republike Hrvatske, financiranja društveno korisnih programa te očuvanje radnih mjesta za više od 2000 zaposlenih.¹² U prvoj polovini 2014. godine iznos poreza na dobitke od igara na sreću i ostalih poreza od igara na sreću uplaćen u državni proračun RH iznosio je 66 520 952,33 kune, a iznos naknada za priređivanje igara na sreću 308 458 980,34 kune.¹³ Prema Odluci Vlade o broju priređivača kojima se može dati pravo priređivanja igara na sreću na automatima na području Republike Hrvatske, najviše 50 trgovačkih društava može steći pravo priređivanja igara na sreću na automatima.¹⁴ Međutim, Ministarstvo financija javni je natječaj za davanje prava priređivanja igara na sreću na automatima raspisalo za 35 trgovačkih društava.¹⁵ Osobitu pažnju privlače dvije zabrane iz ovog Zakona, a odnose se na igre klađenja. Naime, odredbom čl. 48. zabranjeno je priređivanje klađenja koja su u suprotnosti sa zakonskim propisima

¹⁰ Zoričić & Torre & Orešković 2009, 205. U državni proračun Republike Hrvatske su priređivači igara na sreću u 2005. uplatili ukupno 341,1 milijun kuna te su imali 3.517 zaposlenih. *Ministarstvo financija* 2005, 1.

¹¹ *Ministarstvo financija* 2013, 1.

¹² *Ministarstvo financija* 2013, 2. Iz istog razloga predloženo je i stupanje na snagu dopune Zakona prvog dana od dana objave u Narodnim Novinama.

¹³ *Ministarstvo financija* 2014, 1. Izmjene Zakona o igrama na sreću iz 2014. izvršene su prema Izvješću Odbora za financiranje i državni proračun kao jedna od mjera za smanjenje deficita državnog proračuna RH u cilju održivosti javnih financija. Naime, oporezivanjem dobitaka od igara klađenja ostvarenih u iznosu od 750,00 kuna planirani su dodatni fiskalni prihodi u državnom proračunu RH u 2015. godini u iznosu od 165.000.000,00 kuna. Više v. *Odbor za financije i državni proračun* 2014, 1.

¹⁴ Odluka o broju priređivača kojima se može dati pravo priređivanja igara na sreću na automatima na području RH, NN 111/14.

¹⁵ Javni natječaj 2014, 1.

i općim moralnim načelima, koja se odnose na rezultate izbora za predsjednika Republike Hrvatske, za zastupnike u Hrvatski sabor i za druge članove predstavničkih tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave te posljednje, priređivaču klađenja čiji je vlasnik ili dioničar ujedno i član, vlasnik ili dioničar nekog sportskog kluba na događaje u vrsti sporta i rangu natjecanja kojemu pripada klub u kojem je priređivač klađenja istodobno vlasnik ili dioničar.¹⁶ Druga zabrana odnosi se na zabranu primanja uplata za klađenje od osoba mlađih od 18 godina.¹⁷ Kada se uzme u obzir da istraživanja pokazuju porast ovisnosti o igrama na sreću i kockanju, anakrono se doima način raspodjele prihoda od igara na sreću iz odredbe čl. 8. ZIS-a prema kojem Vlada uredbom određuje kriterije za utvrđivanje korisnika i način raspodjele prihoda od igara na sreću za financiranje programa organizacija koje promiču razvoj sporta, pridonose borbi protiv zlorabe droga i svih drugih oblika ovisnosti, organizacija koje se bave socijalnom i humanitarnom djelatnošću, problemima i zadovoljavanjem potreba osoba s invaliditetom, tehničkom kulturom, izvaninstitucionalnom naobrazbom i odgojem djece i mladih te pridonose razvoju civilnog društva. Dakle, izvori financiranja liječenja od ovisnosti potječu upravo od izvora stvaranja ovisnosti. Velik porast mladih ovisnika o klađenju ipak izaziva društvenu reakciju pa raste broj projekata sa svrhom preventivnog utjecaja na mišljenje mladih o klađenju, upoznavanje s rizicima koje klađenje nosi te poticanje javne rasprave o sve većem problemu ovisnosti o klađenju.¹⁸ Naime, kao reakcija na agresivne reklamne kampanje kojima se promovira klađenje kao zabava, preventivnim radionicama prikazuje se s matematičkog stajališta zašto je nemoguće kontinuirano dobivati te s kemijsko-biološkog, koliko je klađenje štetno za zdravlje, čak i prilikom dobivanja.¹⁹

¹⁶ Aktualni predmet klađenja su npr. izbori za predsjednika SAD-a za 2016., a prethodno u 2012. za predsjednika HDZ-a. *Tko će biti sljedeći predsjednik SAD-a?* 2015. *Predsjednički kandidati HDZ-a u ponudi kladionica*. 2012.

¹⁷ U slučaju sumnje u dob, igrač je dužan priređivaču pružiti dokaze o svojoj punoljetnosti. Čl. 49. ZIS.

¹⁸ V. Međunarodni institut za znanost i obrazovanje 2015. U odnosu na procjenu igranja na sreću može se izdvojiti više stavova: moralističko gledište (prema kojemu je igranje na sreću samo po sebi patogeno, odnosno da okolnosti ili osobnost onoga koji igra na sreću, ove ili one vrste nisu presudne u nastanku ovisnosti, već samo duljina i intenzitet izloženosti igrama na sreću); prohibicionističko gledište- imperativom drži ocjenu kockanja kao adiktivne psihoaktivne aktivnosti te je teorijska platforma za borbu protiv legalizacije i priređivanja igara na sreću. Posljednja, kultura odgovornog igranja na sreću promovira socijalno sigurno igranje prema kojemu umjereno igranje većine nije odgovorno za problemsko kockanje manjine. Ili „kockanje je način na koji inače zrele i odrasle osobe artikuliraju svoje nerealizirane i potisnute infantilne porive, način kojim putem igre i sanjarije potaknute kockanjem ostvaruju tzv. regresiju u službi ega“. *Zoričić & Torre & Orešković* 2009, 207- 208.

¹⁹ Međunarodni institut za znanost i obrazovanje 2015. Projekt je namijenjen učenicima osnovnih i srednjih škola te roditeljima.

2.2. Nedozvoljene igre na sreću

Kazneno djelo nedozvoljene igre na sreću prema odredbi čl. 237. st. 1. KZ-a čini onaj tko s ciljem da sebi ili drugome pribavi imovinsku korist bez odobrenja nadležnog tijela javno priredi, obavi ili promiče igru na sreću.²⁰ Zapriječena kazna je kazna zatvora do tri godine. Ovo kazneno djelo predstavlja novu inkriminaciju iz novele KZ-a od 14. prosinca 2012.²¹ te izražava odustajanje zakonodavca od ranije zauzetog stajališta prema kojem su za suzbijanje nelegalnih igara na sreću, koje nisu bile obuhvaćene u čl. 237. KZ-a, dovoljne kazne za prekršaje propisane u čl. 72. do 77. ZIS-u.²² Kazneno djelo sadrži posebno subjektivno obilježje, naime, zahtijeva se postupanje s ciljem pribavljanja imovinske koristi.²³ Radnja djela sastoji se u javnom priređivanju, obavljanju ili promicanju igre na sreću bez odobrenja nadležnog tijela. Odobrenje nadležnog tijela definirano je odredbom čl. 4. t. 4. ZIS-u kao upravni akt koji donosi ministar financija, a kojim se potvrđuje ispunjavanje zakonom propisanih uvjeta za obavljanje djelatnosti priređivanja igre na sreću za koje se odobrenje daje.²⁴ Zahtjev javnosti odnosi se na pristupačnost, dostupnost širem krugu osoba.²⁵ Priređivanje predstavlja stvaranje uvjeta za održavanje nedozvoljene igre na sreću.²⁶ Obavljanje igre obuhvaća radnje nakon početka igre, kao što su vođenje igre, nadzor nad odvijanjem igre i sl. koje ne mora obavljati osoba koja je priredila igru.²⁷ Promicanje se odnosi na oglašavanje igre ili vrbovanje osoba za sudjelovanje u igri.²⁸

²⁰ Zabranjene igre regulirala je već *Josephina* iz 1787. u § 37 kao zločinstvo protiv urednog vladanja. Na ekstenzivnu kažnjivost upućuje činjenica kako se počiniteljem ovog zločina smatrao kako onaj tko je igrao takve igre, tako i onaj u čijem su se prebivalištu igrala. Više *Sokanović* 2014, 21- 22.

²¹ Čl. 61. Zakona o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona, NN 144/12.

²² *Turković et al.* 2003, 308. Naime, novi tekst KZ-a obuhvatio je sve igre obuhvaćene ZIS-u, dok se prvobitna odredba čl. 237. odnosila samo na lančanu igru.

²³ Kod prijevare, prijevare u gospodarskom poslovanju, pa i kod računalne prijevare propisano subjektivno obilježje je „postupanje s ciljem pribavljanja protupravne imovinske koristi“.

²⁴ Opširnije ranije *infra* 2.1.

²⁵ *Turković et al.* 2013, 308.

²⁶ *Idem.* Primjerice se navode unajmljivanje prostorija, pribavljanje potrebnih aparata i drugih predmeta, ustanovljenje pravila igre i sl.

²⁷ *Cit. Idem.* Odbor za financije i proračun Hrvatskog sabora je na sjednici održanoj 11. studenoga 2014. upozorio na činjenicu da se ništa ne poduzima u vezi zabrane rada inozemnim Internet kladionicama na kojima se igrači mogu nesmetano kladiti, niti se vodi računa o njihovom nesmetanom reklamiranju u svim medijima u Republici Hrvatskoj što je također zabranjeno, dok ujedno takvi priređivači ne plaćaju nikakve poreze. Na takav se način stvara neloyalna konkurencija od koje država ne štiti domaće licencirane priređivače klađenja. *Odbor za financije i proračun* 2014,1.

²⁸ *Cit. Idem.* Neovlašteno organiziranje igara na sreću i sudjelovanje u neovlaštenim igrama na sreću regulirano je odredbama § 284. i § 285. njemačkog KZ-a. Švicarski savezni zakon o lutrijama i (redovitom) klađenju iz 1923.(!) *Bundesgesetz betreffend die Lottarien und die gewerbmässigen Wetten* regulira zabranjene lutrije i redovito klađenje u odredbama § 1- 4 te § 33.

3. LANČANE IGRE

Prije analize samog kaznenog djela lančane igre iz odredbi čl. 237. st. 2., 3. i 4., potrebno je istražiti fenomenologiju lančane igre, odnosno utvrditi u kojim se sve pojavnim oblicima realizira lančana igra.

3.1. Financijske piramide

Financijske piramide su stara vrsta prijevare koje i danas imaju brojne žrtve. Osnovni tip piramide djeluje na principu hijerarhije i regrutiranja: osoba treba angažirati dovoljan broj članova ispod sebe, a svi novouključeni (na najnižoj razini) uplaćuju na račun jednoga koji se trenutno nalazi na vrhu piramide.²⁹ Kad vrh bude namiren, razina se spušta i oni koji su donedavno bili drugi postaju prvi te očekuju uplate na svoj račun.³⁰ Piramide u početku dobro funkcioniraju, odnosno, oni koji su je započeli i koji su se među prvima uključili bivaju isplaćeni, ali su s vremenom osuđene na propast i u prosjeku 88% ljudi izgubi svoj novac.³¹ U Velikoj Britaniji je 2001. kružila piramida prozvana „Žene pomažu ženama“ koja je bila promovirana kao način pomaganja i solidarnosti sa „sestrama u potrebi“ u koju su se mogle uključiti isključivo žene.³²

3.2. Ponzijeve sheme

Ponzijeve sheme, kao sinonim za jednu vrstu financijske prijevare, u literaturi se podjednako koristi i u svojim izvorima veže za bar dvije verzije romantiziranog životopisa Carla Ponzija. Prema jednoj verziji, ovaj je talijanski imigrant u Kanadu pravog imena Charles Bianchi ili Charles Borelli započeo svoj „posao“ 1919. godine s posuđenih dvjesto dolara.³³ Investitore je u svoj „biznis namamio“ obećavajući im 50% povrata na uloženo u njegove kupone svakih 90 dana uz mali ili nikakav rizik. Prikupio je 9,8 milijuna američkih dolara od preko deset tisuća ljudi, uključujući i policajce bostonske policije. Prvi su investitori te novce

²⁹ Sajter 2012, 2.

³⁰ *Ibid.*

³¹ *Idem.*

³² *Idem.* Tako se i u njemačkoj literaturi, kao oblik progresivne igre na sreću spominje tzv. krug darivanja (*Schenkkreis*) koji je imanentan djelomice ograničenom krugu sudionika (npr. samo ženama). Postoje različiti stupnjevi igre pri čemu novopridošli sudionik ulazi u najnižu razinu igre. Cilj je prijeći u najvišu razinu jer se tu stječe „zlatni poklon“; nakon pribavljanja poklona sudionik napušta sustav. Nastoji se postići veća količina vlastitih uloga jer se uspinjanje na više razine završava povećanjem uloga, ali samo ako je pronađen dovoljan broj novih sudionika u najnižoj razini. *Ebert-Weidenfeller, A. u Achenbach & Ransiek 2012, 321.*

³³ *Belak 2011, 10.* Životopis C. Ponzija u nastavku rada prenesen prema *Belak 2011, 10-11.*

i dobili i to u samo 45 dana umjesto 90, što je privuklo nove ulagače. Novcem novih ulagača Ponzi je isplaćivao stare ulagače. Ulagačima je u osam mjeseci isplatio 7,8 milijuna američkih dolara. U jednom je trenutku sve prekinuo i ostatak novca zadržao za sebe. Ulagači koji su novce dali na kraju i prije urušavanja piramide ostali su prevareni i bez ičega. Za prijevaru koja je uništila bankarsku tvrtku Zrossi & Company iz Montreala, Ponzi je osuđen na tri godine zatvora (u kojem je proveo tek dvadeset mjeseci). Budući da je bio optužen u 86 država, ponovno je uhićen i izručen državi Massachusetts gdje je bio u zatvoru do 1934. godine. Prema drugoj verziji priče, Charles A. Ponzi odlučio je iskoristiti kaos europskog monetarnog sustava s kraja I. svjetskog rata kada su gotovo sve europske valute izgubile svoju vrijednost prema američkom dolaru na način da su njegovi agenti trebali širom Europe mijenjati dolare (prikupljene od investitora) u europske valute te potom kupovati međunarodne poštanske kupone koji bi se potom u SAD-u ponovno promijenili u dolare.³⁴ Tako bi se za kupon kupljen u Parizu za deprecirane franke u vrijednosti 50 centi u Bostonu, koji je bio sjedište operacije, dobio cijeli dolar. Sve se odvijalo relativno tiho dok se prvi investitori nisu počeli hvaliti kako su za samo 45 dana ostvarili profit od 50% za uloženi novac. Uskoro je Ponzijev stožer bio opsjednut ljudima koji su htjeli brzu zaradu, Ponzijevi namještenici radili su do kasno u noć slažući novac na široke stolove (nisu ga mogli dovoljno brzo brojiti). Iz Savezne pošte dokazivali su da Ponzi nije mogao ostvariti takve izvanredne profite, budući da u opticaju nije bilo dovoljno kupona. Kada se otkrilo da Ponzi nije nikakav financijski genije već talijanski imigrant koji je u Kanadi zbog prijevara proveo tri godine u zatvoru nakon čega se doselio u SAD, gdje je zbog novih prijevara u zatvoru proveo daljnje tri godine, povjerenje u Ponzija bilo je poljuljano. Novi „investitori“ nisu više pristizali te nije bilo novca za isplatu prijašnjih. Sredinom 1920. došlo je do potpunog sloma, Ponzi je uhićen „na užas ljudi koji su očajavali za svojim novcem.“ Iz zatvora je izašao tek 1934. te je odmah deportiran u Italiju. Na vrhuncu popularnosti slavljen je kao najveći živući Talijan. „Griješite“, odgovarao bi Ponzi, „ta Kolumbo je otkrio Ameriku i Marconi radio“. „Ali Charlie, pa ti si otkrio novac“ odgovarali bi mu.³⁵ Kreativni „genij“ samog koncepta piramidalne prijekare pripisuje se Charlesu Dickensu u romanu „Mala Dorrit“ iz 1857.³⁶ Ponzijeve sheme mogu se definirati kao prijevarne investicijske sheme u kojima se novac prikupljen od posljednjih ulagača isplaćuje kao umjetno visoke dividende ili prihodi izvornim ulagačim te se na taj način privlače daljnja ulaganja.³⁷ Uplate novih ulagača koriste se neposredno za isplatu ranijih ulagača (obično) bez bilo kakve djelatnosti ili proizvodne aktivnosti osim kontinuiranog depozita novih uloga.

³⁴ Franić 1998, 1.

³⁵ *Ibid.* Životopis u nastavku preuzet je iz Franić 1998, 1-2. Usp. Kilian 2009, 285 te Peck 2011, 5, koja navodi da je ovu prijevaru razotkrio novinar Clarence Barron.

³⁶ Martinović 2013, 1.

³⁷ Eisenberg & Quesenberry, 2014, 502.

Razlika između financijskih piramida i Ponzijeve sheme očituje se u tri točke: 1) većina Ponzijevih shema obećava prinos iz ezoteričnih investicijskih projekata (ti projekti su tajnoviti, teško shvatljivi, oslanjaju se na povlaštene informacije i sl.), dok s druge strane, piramide najčešće jasno deklariraju kako novac koji se isplaćuje dolazi od novih članova s najniže razine; 2) u Ponzijevoj shemi postoji centar i ishodište s kojim sve žrtve komuniciraju; jedan voditelj prikuplja novac od svih, kod piramida ne postoji jedinstveno središte (kada se vrh isplati sljedeći u nizu postaje vrhom itd.); 3) Ponzijeve sheme mogu duže opstati od piramida jer se oslanjaju na to da ulagači i ne povlače svoj novac, piramide se relativno brzo urušavaju jer zahtijevaju eksponencijalan rast sudionika (ako svaki član mora dovesti šestoro novih, već na osmoj razini piramida bi trebala imati preko 1,6 milijuna sudionika).³⁸ U čemu je uvjerljivost ili zašto se ljudi (uvijek iznova) uključuju u Ponzijeve sheme? Kao što to prikazuje prijevarena koju je među prvima izveo upravo Ponzi, uvjerljivost potječe iz činjenice što se profit isplaćuje u prvih par krugova ili prvim privučenim sudionicima, pa svi koji su izvan sustava, privučeni „dobrom zaradom“ hitaju uključiti se u sustav, nadajući se (barem) istom.

3.3. Tzv. web Ponzijeva shema

Dave Rhodes se u svome mailu poznatom kao „*Make.Money.Fast*“ iz 1988. žalio kako je zbog dugova ostao bez automobila, izgubio posao te mu je ostalo samo njegovo računalo i modem.³⁹ Upravo po njemu dobile su ime ove internet inačice Ponzijevih shema koje se sastoje u slanju novca na način da se obično 5 do 10 dolara šalje prvoj osobi na listi koja potom ispada sa liste, doda se svoje ime na posljednje mjesto te se takva poruka šalje drugima koji čine isto.⁴⁰ Poruka sadrži i izraze zahvalnosti onih koji su se u nekoliko tjedana „obogatili“ slijedeći ovu ideju.⁴¹ Od web Ponzijeve sheme valja razlikovati tzv. nigerijsku prijevaru ili *Scam 419*. Ova vrsta prijevara pojavila se osamdesetih godina te je ime dobila prema kaznenom djelu iz odredbe čl. 419. nigerijskog kaznenog zakona, a sastoji se u tome da počinitelj pošalje velikom broju adresata e-mail kojim im lažno obećava imovinsku korist ako mu prosljede svoje bankovne podatke ili uplate određeni iznos novca.⁴² Navodni nigerijski službenik nudi adresatu priliku sudjelovanja

³⁸ *Sajter* 2012, 4-5.

³⁹ *Franić* 1998, 3. *Usp. Levene* 2003, 1.

⁴⁰ *Franić* 1998, 3.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² Kazneno djelo iz odredbe čl. 419 čini osoba koja lažnim zahtjevom i s namjerom prijevara pribavi od bilo koje druge osobe bilo što podobno da bude ukradeno ili potakne drugu osobu da dostavi bilo kojoj osobi bilo što podobno da bude ukradeno. Djelo iz čl. 419A. čini osoba koja lažnim zahtjevom ili bilo kojom drugom vrstom prijevara pribavi prihod za sebe ili bilo koju drugu osobu: a) zaduživanjem ili b) pristupom dužnikovu ili vjerovnikovu računu između osobe koja

u dobiti koja predstavlja određeni postotak od nekoliko milijuna dolara ako mu pomogne pri transferu novca iz Nigerije. Prijevarni sustav ili shema sastoji se u uvjeravanju „žrtve“ da višekratno šalje novac „službeniku“ u različite svrhe (plaćanje poreza, mita vladinim dužnosnicima, pristojbi), kao i svoje bankovne podatke.⁴³ Milijuni dolara u stvarnosti ne postoje, međutim, kada žrtve prestanu slati novce, vrlo često bivaju njihovi bankovni računi ispražnjeni.⁴⁴ Naravno, pojam nigerijske prijevare se ne vezuje samo uz Nigeriju, u posljednje vrijeme takve se poruke šalju iz Velike Britanije, Nizozemske, Španjolske i ne traži se više samo pomoć za transfer novca, već je širok dijapazon prijevarnih okolnosti.

3.4. Investicijski programi visokog prinosa

Investicijski programi visokog prinosa (*High Yield Investment Programs – HYIP*) predstavljaju *online* verziju financijske prijevare - Ponzijeve sheme u kojoj se ulagačima obećavaju iznimno visoki prihodi kao povrat ulaganja.⁴⁵ Isplate se ulagačima vrše iz uplata novih ulagača sve dok nestane sredstava i shema se ne uruši. Iako su nezakonite prema brojnim zakonodavstvima, svakodnevno se može naći značajan broj aktivnih *HYIP web* stranica. Nazivaju se i postmodernim Ponzijevim shemama jer se vjeruje da su mnogi ulagači svjesni prijevarne prirode web stranica na kojima se nude ovakva ulaganja, ali drže kako će ulaganjem u ranijoj fazi i isplatom prije urušavanja sheme pribaviti korist na štetu manje snalažljivih ulagača.⁴⁶ Zakoniti investicijski programi visokog prinosa razlikuju se od Ponzijeve sheme u sljedećem: 1) visini obećanih prinosa (ako je ponuđen prinos od npr. 20% na dnevnoj osnovi, racionalni investitor mora se zapitati kako je tolika profitabilnost moguća i odakle taj novac stiže); 2) visokim bonusima ako se privuku novi ulagači, odnosno visokim nagradama ako postojeći član dovede nove članove (što upućuje na vjerojatnost da se kamate isplaćuju iz glavnica koje uplaćuju novi članovi) i 3) nefunkcionalnim i nepreglednim web stranicama koje je teško koristiti i sa kojih je teško dobiti relevantne informacije (voditelji znaju da će se program prije ili kasnije ugasiti i zato ne obraćaju pažnju na funkcionalni dizajn i informacijski sadržaj svojih *web* stranica).⁴⁷

daje i osobe koja prima prihod.

⁴³ Dakle, prijevera je dovršena u odnosu na manje, pojedinačne iznose samom njihovom doznakom, dok je nakon pribavljanje podataka o bankovnom računu potrebno da počinitelj poduzme određene međuradnje kako bi sa njih prebacio novac na svoj račun.

⁴⁴ FBI, 2015.

⁴⁵ *Moore & Han & Clayton* 2012, 41.

⁴⁶ *Moore, Han i Clayton* procjenjuje da je ovom vrstom kriminaliteta mjesečno u prometu preko šest milijuna dolara. *Ibid.*

⁴⁷ *Sajter* 2012, 5. Mnogi HYI programi deklariraju kako svoju zaradu ostvaruju na Forexu (najveće tržište na svijetu na kojem se kupuju i prodaju valute). HYIP funkcioniraju na način da se

3.5. Multi – level marketing (MLM) oblici poslovanja

Multi-level marketing (poznat i kao *network marketing*) odnosi se na praksu distribucije, prodaju ili opskrbu proizvoda ili usluga putem nezavisnih agenata (poduzetnika, distributera) rangiranih prema različitim stupnjevima ili razinama.⁴⁸ Agentima se isplaćuju provizije, bonusi, dividende ili drugi oblici naknade te odobravaju popusti u zamjenu za prodaju proizvoda ili usluga i/ili za uključivanje drugih agenata. Stranka koja uključuje drugog sudionika je „iznad“ (*upline*) novouključene osobe, dok je novouključeni „ispod“ (*downline*) onoga koji ga je uključio.⁴⁹ Sudionici koji su u višoj razini isplaćuju se iz bonusa ili provizija onih koje su izravno uključili i onih koje su oni izravno uključili. Poznati primjeri tzv. *MLM* tvrtki su Avon, Amway, Equinox International, Mary Kay, NuSkin i Tupperware. Postoje zakonite i nezakonite *MLM* tvrtke.⁵⁰ One od njih koje su organizirane kao piramidalni ili lančani sustavi, nezakonite su i neetične. Nezakonitost potječe iz njihove prijevarne prirode: obećava se velika zarada za male uloge te oni koji se uključe ranije često i zarade veliki novac, dok oni koji se uključe kasnije zarade malo ili čak sve izgube.⁵¹ Kriterij procjene je li neka tvrtka nezakoniti *MLM* u SAD-u, nastao iz niza sudskih odluka je doradeni izvorni „*Koscot test*“ (*FTC v. Koscot 1975.*).⁵² Prema ovom testu, piramidalna shema je sporazum prema kojemu sudionici uplaćuju novac za što kao povrat stječu pravo prodati proizvod i za uključivanje daljnjih sudionika u program stječu pravo na nagrade koje nisu povezane sa prodajom proizvoda krajnjim korisnicima.⁵³ Tijekom devedesetih godina nekoliko saveznih sudova potvrdili su „*Koscot test*“ i u predmetu *Webster v. Omnitrition International Inc.* (1996.) utvrđeno je kako je ovaj test *sine qua non* prilikom ocjene piramidalnog sustava te da u svrhu analiza piramidalnog sustava „prodaja proizvoda krajnjim korisnicima“ znači prodaju proizvoda osobama izvan sustava.

3.6. Lanci sreće i zarade

Lanci sreće (eng. *chain letters*, njem. *Kettenbriefaktion*) tradicionalno su predstavljali pisma u kojima je pošiljatelj tražio od adresata da ih prepiše i pošalje na

ulagač registrira putem interneta i otvara međunarodni transakcijski račun. Uplaćuje novac i nakon nekog vremena mu se pripisuje kamata. *Cit. Idem.*

⁴⁸ *Koehn* 2001, 153.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ U Republici Hrvatskoj ovaj oblik poslovanja predstavlja legalni oblik poslovanja ako je uređen prema pravilima poslovanja i registriran u trgovačkom registru.

⁵¹ *Koehn* 2001, 153. Neetičnim se smatraju jer se njihov sustav poslovanja temelji na regrutiranju, uključivanju novih članova, a ne na proizvodima.

⁵² *Vander Nat & Keep* 2002, 141.

⁵³ *Idem.*

novih deset ili dvadeset adresa. Danas, u pravilu predstavljaju vrstu elektroničke pošte neistinitog sadržaja (*hoax*) u kojima se primatelju za prosljeđivanje na određen broj adresa obećava novac, besplatni mobiteli, turistički aranžmani ili drugi pokloni.⁵⁴ Neodlučni primatelji tih lanaca prosljeđuju ih nadajući se dobiti, a njihova uvjerljivost proizlazi iz uobičajenog navođenja društva koje proizvodi navedene proizvode te marketinških razloga kao razloga slanja e-mail poruka.⁵⁵ Ova lančana pisma predstavljaju vrstu piramidalne sheme ukoliko sudionici koji su se pridružili kasnije moraju isplatiti prethodne sudionike. Također je moguće da se adresatima pored upozorenja da ukoliko u što kraćem vremenu ne prepisu i upute pismo drugim osobama jer će ih u protivnom zadesiti nesreća (pa i smrt) poštom, ali i putem oglasnika šalju „pravila igre“ uz naputak koliki novčani iznos i kome trebaju poslati.⁵⁶ U njemačkoj kaznenopravnoj teoriji razlikuju se nekažnjivi lanci sreće i prikrivena vrsta tzv. *Schneeball* ili piramidalnog sustava. O nekažnjivom je sustavu riječ kada nema primanja roba, usluga i prava i kada se održavanjem sustava ne upravlja iz neke središnjice, već su za dostavu i daljnje širenje popisa imena odgovorni privatni sudionici.⁵⁷

4. ZAKONSKA REGULACIJA LANČANE IGRE

4.1. Lančana prijevara u Austriji

Austrijski KZ u odredbi § 168. inkriminira igre na sreću⁵⁸ te posebno odredbom § 168a lančane ili piramidalne igre (*Ketten-oder Pyramidenspiele*). Piramidalne igre označavaju se kao novi fenomen društveno štetnog kriminaliteta koji se temelji na tome da očekivanje dobiti svakog sudionika ovisi o vrbovanju daljnjih sudionika što matematičkom sigurnošću prije ili kasnije mora dovesti do urušavanja sustava i financijskom oštećenju velikog broja sudionika.⁵⁹ Temeljni oblik lančane ili piramidalne igre ostvaruje tko sustav u kojem se očekuje dobit i čijim je sudionicima prema uloženom izgledna dobit: 1) pokrene ili priređuje (organizira) ili 2) širi susretima, prospektima ili na drugi način privlačenja sudionika

⁵⁴ Nacionalni CERT 2015.

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ Pavlović 2012, 488.

⁵⁷ Ebert-Weidenfeller, A. u Achenbach & Ransiek 2012, 321. U ovakvim slučajevima nema organizatora koji u smislu §16 st. 2. djeluje kako bi druge privukao na primanje.

⁵⁸ Djelo iz odredbe 168 st. 1. počinio je onaj tko organizira igru kod koje dobit i gubitak ovisе isključivo ili pretežno o slučaju ili su izričito zabranjene, ili tko podržava susrete (druženja, sastanke) u svrhu ovakve igre, kako bi iz ovakve organizacije ili susreta sebi ili drugome pribavio imovinsku korist, osim u slučaju kada se igra za dobrotvorne svrhe ili za razbibrigu i s malim ulozima. Propisana kazna je kazna zatvora do šest mjeseci ili novčana kazna do 360 dnevnih iznosa. Ista kazna propisana je u st. 2. za onoga tko redovito sudjeluje u ovakvim igrama.

⁵⁹ Foregger & Fabrizy 2010, 544.

3) ili inače podržava širenje ovakvog sustava, pod uvjetom da se ovim ili nekim povezanim sustavom vrbuju drugi sudionici pod istim uvjetima i kod kojih mogućnost dobiti potpuno ili djelomično ovisi o uvjetovanom ponašanju ostalih sudionika. Kvalificirani oblik djela sastoji se u teškom oštećenju većeg broja ljudi pri čemu je zapriječena kazna zatvora do tri godine. Veći broj ljudi podrazumijeva najmanje deset ljudi, dok je znatna imovinska šteta iznos veći od 3.000 eura.⁶⁰ U literaturi se često navodi kako su lančane igre u smislu § 168a određeni oblici ulaganja i prodaje prema tzv. *Schneeball* - sustavu.⁶¹ Igrač ili sudionik (ulagač, kupac) ulaže ulog (prilog, kupovnu cijenu) te mu se zbog uloga obećava „imovinska korist“ (renta, stvari, premija).⁶² Međutim, rentu, dobra ili premiju dobit će tek pod dva uvjeta: mora pribaviti (vrbovati) najmanje dva druga sudionika koji će sudjelovati u „igri“ pod jednakim uvjetima i ovi sudionici moraju platiti svoj ulog. Ukoliko ovi uvjeti nisu ispunjeni, sudionik će dobiti manje ili uopće neće ništa dobiti. Radnja počinjenja djela obuhvaća: kako onoga tko organizira igru (npr. odredi uvjete igre, vrbovanje toliko proširi da igra može odmah započeti), onoga tko pokrene igru (npr. prvi put pruži priliku zainteresiranima da sudjeluju u igri), tko proširi igru na način prikladan za vrbovanje velikog broja sudionika (npr. promidžbom ili slanjem promidžbenih materijala) i na kraju onoga tko redovito igra (npr. tko uloži ulog u cilju ponavljanja radnje, a kako bi uvijek iznova pribavio dobit).⁶³ Djelatnost iz st. 2. mora biti prikladna za vrbovanje velikog broja sudionika što bi predstavljalo trideset ljudi.⁶⁴ Cilj izmjene austrijskog KZ-a iz 1996. (*StRÄG 1996.*), odnosno uvođenje odredbe § 168a je sankcioniranje organiziranja ovakve igre već u ranom stadiju.⁶⁵ Djelo predstavlja namjerni delikt te se zahtijeva bar neizravna namjera (*dolus eventualis*) koja mora obuhvatiti ukupna objektivna obilježja bića. Razlozi isključenja kažnjivosti su prema § 168 st. 1. organiziranje igre samo za dobrotvorne svrhe ili neznatna vrijednost uloga.⁶⁶ Na problem razgraničenja kaznenog djela prijevare i lančane ili piramidalne igre ukazuju Bertel i Schwaighofer navodeći da kada se sudionika dovede u zabludu prijevarem o izgledu ostvarenja dobiti na uplatu uloga, postoji stjecaj kaznenog djela prijevare iz § 146 i lančane ili piramidalne igre iz § 168a.⁶⁷ Biće lančane igre ne potiskuje u svakom slučaju ispunjenje prijevare čiji je sadržaj nepravda veći. S druge strane, ostaje kažnjivost prema 168a čak i kada je ispunjeno biće

⁶⁰ Birklbauer & Hilf & Tipold 2011, 493.

⁶¹ Birklbauer & Hilf & Tipold 2011, 491. Vidi i *Isfen* 2011, 989.

⁶² Bertel & Schwaighofer 2010, 332.

⁶³ Bertel & Schwaighofer 2010, 333. Djelo se smatra općim kaznenim djelom te utoliko „žrtve“ lančanih ili piramidalnih igara mogu same postati počinitelji ukoliko npr. podržavaju sustav kako bi isplatili vlastite uloge.

⁶⁴ Foregger & Fabrizy 2010, 545.

⁶⁵ Foregger & Fabrizy 2010, 544.

⁶⁶ Birklbauer & Hilf & Tipold 2011, 494. Samo sudjelovanje u igri utemeljenoj na ovakvom principu nije kažnjivo.

⁶⁷ Bertel & Schwaighofer 2010, 333.

prijevare jer u prvom planu ovdje nije oštećenje imovine nego sudjelovanje u za-
branjenom, socijalno štetnom sustavu te tada treba uzeti da postoji pravi stjecaj
(*echte Konkurrenz*) ovih djela.⁶⁸

4.2. Lančana prijevara u SR Njemačkoj

U provedbi Direktive 2005/29/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 11. svib-
nja 2005. (Direktiva o nepoštenoj poslovnoj praksi) prvim Zakonom o izmjeni
Zakona o nedopuštenom natjecanju (*das Erste UWG-Änderungsgesetz 2008.*)
obuhvaćeni su tzv. *Schneeball*- sustavi ili piramidalni sustavi, „tako da se imaju
kvalificirati pod svim okolnostima kao civilnopravno nedopušteni jer predstavl-
janju poslovnu praksu koja vodi zabludi.“⁶⁹ Naime, uvođenje laika u organizaci-
ju poslovanja u gospodarskom prometu uobičajen je marketinški instrument (npr.
nagrada kao „premija za vjernost“ stalnim mušterijama stvarnim ili novčanim
doznakama ili otvaranje računa uz pomoć novih mušterija – „mušterije vrbuju
mušterije“).⁷⁰ Dakle, u Njemačkoj odredba § 16 st. 2. *UWG*-a regulira progresiv-
no vrbovanje koje je ostvareno kada (ne)tko u gospodarskom prometu obećanji-
ma da će pribaviti posebnu korist ili od strane organizatora ili treće osobe navede
potrošače na primanje roba, usluga ili prava ukoliko navede druge osobe na izvr-
šavanje istovrsnih poslova koji sa svoje strane prema ovakvom vrbovanju mogu
pribaviti takvu korist za odgovarajuće vrbovanje daljnjih sudionika. Propisana
kazna je kazna zatvora do dvije godine ili novčana kazna.⁷¹ Dakle, sustav je pre-
ma § 16. st. 2. *UWG*-a kažnjiv tek onda kada uvođenje laika slijedi na način da se
onaj koji vrbuje okoristi ukoliko nove osobe u sustavu pridobiju druge sudionike.
Pri tome je znakovita organizacijska struktura koja se temelji na aktualizaciji i
širenju poslovanja.⁷² Progresivno vrbovanje ima karakter igara na sreću i izaziva
kockarsku ovisnost te njegova kažnjivost proizilazi iz štetnog rizika koji za poje-
dinačnog sudionika nastaje zbog nepreglednosti sustava i matematički dokazivog
tržišnog gubitka.⁷³ U njemačkoj kaznenopravnoj teoriji unutar mnogih kreativnih
oblika ovih sustava izdvajaju se dvije temeljne vrste: *Schneeball* i piramidalni su-
stav. Kod tzv. *Schneeball* - sustava ulazi se u pravni odnos neposrednim zaključni-

⁶⁸ *Foregger & Fabrizio* 2010, 545.

⁶⁹ *Ebert-Weidenfeller u Achenbach & Ransiek* 2012, 318.

⁷⁰ *Idem.*

⁷¹ Kažnjivo vrbovanje iz § 16. st. 1. čini onaj tko u cilju ostavljanja dojma osobito povoljnih ponuda dovede nekoga u zabludu netočnim navodima u javnim priopćenjima ili objavama koje su namijenjene velikom broju ljudi. Propisana kazna je kazna zatvora do dvije godine ili novčana kazna.

⁷² *Idem.*

⁷³ *Ebert-Weidenfeller u Achenbach & Ransiek* 2012, 319. Nakon što je osamdesetih i devedesetih godina pojava ovakvih sustava bila masovna, danas je smanjen broj ovakve vrste poslovanja.

vanjem ugovora između organizatora i mnogobrojnih vrbovanih sudionika (laiku se obećava imovinska korist za pridobivanje novih sudionika, kao npr. kupnja robe po povoljnijoj cijeni ili posve besplatno).⁷⁴ Kod piramidalnog sustava organizator je u ugovornom odnosu samo sa pridobivenim laicima („prvim mušterijama“) koji moraju zasnovati ugovorni odnos sa daljnjim sudionicima pod istim uvjetima.⁷⁵ Izazov za te prve sudionike sastoji se u tome da će pridobivanjem novih osoba isplatiti vlastiti ulog i pri nastavku širenja daljnjih ugovornih odnosa pribaviti korist. Kada svaki prvi sudionik privuče daljnje sudionike te oni također daljnje sudionike, stvara se slikovito rečeno jedna vrsta piramide. Ovo kazneno djelo je koncipirano kao djelo apstraktnog ugrožavanja.⁷⁶ U pogledu obaviještenog, razumnog i situaciji prilagođenog korisnika, postavilo se pitanje je li zahtjev kažnjivosti prije stadija dovršenja uopće prikladan kod progresivnog vrbovanja. Ebert-Weidenfeller navodi kako bi trebalo smatrati kažnjivim progresivno vrbovanje samo kod piramidalnih sustava.⁷⁷ Objektivna obilježja bića djela moraju biti obuhvaćena namjerom počinitelja (nehaj nije kažnjiv). Djelo je počinjeno već kada počinitelj pokuša navesti žrtvu na preuzimanje. Zabluda o biću djela koja isključuje namjeru može doći u obzir kada počinitelj drži u zabludi da sustav ne privlači potrošače. Vjeruje li počinitelj da je sustav zakonit, riječ je zabludi o protupravnosti koja se međutim u većini slučajeva može izbjeći jer je potrebno zatražiti pouzdani pravni savjet.⁷⁸

4.3. Republika Hrvatska

4.3.1. Ukratko o historijatu lančanih igara

Lančana igra je u KZ97 bila regulirana odredbom čl. 224. st. 2., unutar kaznenog djela prijevare. Biće djela sastojalo se u ostvarivanju sustava s reklamnom, akviziterskom ili drugom djelatnošću radi pridobivanja sudionika ili profesionalnog širenja sustava pri kojem se od uloženi sredstava očekuje dobitak i pri kojem se sudionicima obećava imovinska korist pod uvjetom da oni ili druge osobe pod jednakim uvjetima pridobiju druge sudionike, pri čemu je dobit imovinske koristi povezana ili potpuno ili djelomično od poštivanja igre drugih sudionika. Ovu široku i nespretnu formulaciju zamijenila je 2003. Zakonom o izmjenama i dopu-

⁷⁴ *Idem.*

⁷⁵ *Idem.* Kažnjivost obuhvaća i jamčenje dobiti od strane treće osobe te su prema intenciji zakonodavca obuhvaćeni i lanci pisama (*Kettenbriefsysteme*) kod kojih se jamstvo dobiti postiže novopridobivenim sudionicima.

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ Protivno tome, tzv. *Schneeball* sustav je socijalno neprikladan jer su posljedice za društvo manje, osobito kada ulog ostaje jasan i kada gospodarska egzistencija nije ugrožena. *Ibid.*

⁷⁸ Ebert-Weidenfeller u Achenbach & Ransiek 2012, 322.

nama Kaznenog zakona odredba čl. 224.b „Lančana igra“.⁷⁹ Zakonski opis bitno je pojednostavljen te se sastojao u organiziranju ili promicanju igre u kojoj sudionik koji je uložio sredstva može očekivati dobitak samo ako pridobije daljnje sudionike.⁸⁰ Posljednjom velikom kaznenopravnom reformom iz 2011. ovo kazneno djelo slijedilo je sudbinu lančane igre iz čl. 224.b te je bilo propisano pod odredbom čl. 237. upravo kao lančane igre (Kazneni zakon, NN br. 125/11.).⁸¹ Zbog čega se zakonodavac predomislio te prvim izmjenama i dopunama *novog* KZ-a izbrisao naslov lančane igre i pridružio ovo kazneno djelo nedozvoljenoj igri na sreću u čl. 237. st. 2. i 3.? U Komentaru KZ-a navodi se kako se u širem smislu i lančane igre mogu smatrati igrama na sreću pa stoga nisu posebno istaknute i u nazivu kaznenog djela, te budući da su u odredbi čl. 5. ZIS taksativno nabrojane vrste igara na sreću, dok su lančane igre obuhvaćene posebnom definicijom u čl. 6. st. 1., u čl. 237. KZ-a odvojeno se uređuju ova dva tipa igara u stavcima 1. i 2., upućujući pri tome na sličnu regulaciju austrijskog KZ-a kad u § 168 propisuje igru na sreću, a u § 168a lančane ili piramidalne igre.⁸² Kritika u odnosu na ovakvo zakonsko rješenje iznosi se u nastavku rada.

4.3.2. Prijave, optužbe i osude u odnosu na kazneno djelo lančane igre

Obzirom na nedostatak zanimanja za kazneno djelo lančane igre, dosljedno nedostaju i odgovarajuća kriminološka istraživanja. Iz podataka o zastupljenosti prijave, optužbi i osuda za ovo kazneno djelo dostupnih iz izvješća Državnog zavoda za statistiku jedino je stoga bilo moguće steći uvid u zastupljenost ovog specifičnog oblika kriminaliteta u ukupnom kriminalitetu Republike Hrvatske. Analizirani su podaci za 2010., 2011., 2012. i 2013. godinu.⁸³

⁷⁹ NN 111/03., ova novela nije stupila na snagu jer je ukinuta odlukom Ustavnog suda RH U-I-2566/2003 i U-I-2892/2003 od 27. studenoga 2003. Kritički o odredbama čl. 224. st. 2. i 3., *Bačić & Pavlović* 2004, 812.

⁸⁰ Vidi i *Novoselec* 2009, 100. Prijedlog iz prosinca 2002. iznesen od strane tadašnjeg zamjenika ODO u Splitu Vladimira Živaljića bio je da se umjesto pojma igra koristi pojam sustav s obrazloženjem kako „novopredloženo kazneno djelo sublimira stavak 2. i 3. dosadašnjeg čl. 224. KZ-a, a u kojima je naglasak na izrazu „sustav“, a ne „igra“ pa bi svakako trebalo slijediti dosadašnju zakonsku terminologiju. Osim toga, izraz igra sugerira zabavu i neizvjesnost, a o čemu se u slučaju tzv. „piramidalne prijevare“ ne radi budući je tu zacijelo riječ o sustavu (a ne o igri) koji je sam po sebi prijevaran“.

⁸¹ Tko organizira ili promiče igru ili sustav u kojem sudionik koji je uložio sredstva može očekivati dobitak samo ako se uključuju daljnji sudionici, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine.

⁸² *Turković et al.* 2013, 308.

⁸³ Do predaje rada uredništvu nisu bili objavljeni podaci za 2014. godinu.

Tablica 1: Prijavljene punoljetne osobe prema vrsti odluke za lančanu igru⁸⁴

	Ukupno Prijava	Nepoznati počinitelj	Odbačena prijava	Podnesena optužni prijedlog/ optužnica		Podnesena optužnica	
				Bez kaznenog naloga	Uz kazneni nalog	Neposredno	Poslije provedene istrage
2010.	13	15 %	46 %	38 %	-	-	-
2011.	25	4 %	52 %	44 %	-	-	-
2012.	7	28 %	28 %	28 %	14 %	-	-
2013.	7	85 %	15 %	-	-	-	-

Broj prijava se od 2010. godine bitno smanjuje, međutim, istovremeno raste broj prijava protiv nepoznatog počinitelja koji je u 2013. godini dosegao čak 85%.

Tablica 2: Optužene punoljetne osobe prema pokušaju i vrsti odluke

	Ukupno	Pokušaj	Proglašene krivima	Odbačaj	Obustava kaznenog postupka	Oslobađajuća presuda	Odbijajuća presuda
2010.	7	14 %	57 %	28 %	-	-	14 %
2011.	6	-	16 %	-	66 %	-	16 %
2012.	8	-	37 %	12 %	25 %	25 %	-
2013.	2	-	50 %	50 %	-	-	-

Ukupan broj optužbi za ovo kazneno djelo je malen, a udio počinitelja proglašanih krivim kreće se između 16% do 57%, što ne uvjerava u osobitu uspješnost kaznenih progona počinitelja lančanih igara. U 2013. osuđena je jedna osoba kaznom zatvora od jedne do dvije godine. U 2012. osuđene su tri osobe, od čega dvije uvjetno na kaznu zatvora od 6-12 mjeseci, a jedna na kaznu zatvora od tri do šest mjeseci. U 2011. osuđena je jedna osoba i to uvjetno na kaznu zatvora od tri do šest mjeseci. U 2010. osuđene su četiri osobe od kojih dvije uvjetno na kaznu zatvora od šest do dvanaest mjeseci, jedna uvjetno na kaznu zatvora od jedan do dva mjeseca te jedna na kaznu zatvora od šest do dvanaest mjeseci.

Iz prethodno iznesenih podataka razvidno je kako je udio lančane igre u ukupnom kriminalitetu Republike Hrvatske izrazito malen (ispod 1%). U odnosu na osude, prevladavaju uvjetne osude kratkotrajnih zatvorskih kazni. Međutim,

⁸⁴ Za 2012. i prethodne godine istražili su se podaci u odnosu na odredbe čl. 224. st. 2. i 3., za 2013. čl. 237. st. 2. Podaci su pribavljeni iz Državnog zavoda za statistiku 2011, 2012, 2013, 2014.

pretpostavkama o velikoj tamnoj brojci i ovdje ima mjesta. Razlozi neprijavljanja mogu biti dijelom u vlastitoj posramljenosti žrtava, kao i stigmati „lakovjernih i pohlepnih“, a dijelom u nedostajanju svijesti o postojanju kaznenog djela u konkretnom slučaju i malim iznosima financijske štete.

4.3.3. Obilježja kaznenog djela

Pojam lančane igre u užem smislu regulira ZIS-u. Odredbom čl. 6. zabranjuje priređivanje igara, odnosno obavljanje djelatnosti u kojima sudionici uplaćuju određene novčane iznose sudionicima koji su se prije njih uključili u igru, odnosno djelatnost i koji očekuju plaćanje određenih novčanih iznosa od sudionika koji bi se iza njih trebali uključiti u takvu igru odnosno djelatnost, te za primjer navodi lance sreće. Nadalje, u kaznenim odredbama predviđa ovakvo postupanje kao prekršaj za koji je pravnoj osobi propisana novčana kazna od 50.000,00 do 500.000,00 kuna (čl. 72. st. 1. t. 2.). Prema odredbi čl. 237. st. 2. KZ-a lančana igra podrazumijeva pripremanje, obavljanje ili promicanje igre ili djelatnosti u kojoj sudionik u igri koji je uložio sredstva može očekivati dobitak samo ako se uključe daljnji sudionici.⁸⁵ Ako usporedimo pojam lančane igre iz čl. 6. ZIS i čl. 237. st. 2. KZ-a, vidimo da je isto ponašanje regulirano kao kazneno djelo te u užem segmentu kao prekršaj (ako priredi igre odnosno djelatnost kod kojih sudionici uplaćuju novčane iznose sudionicima koji su se prije ili poslije njih uključili u igru). Time se stvara realna mogućnost da protiv određenih počinitelja bude pokrenut kazneni progon i za donekle „lakše“ oblike postupanja: pripremanje ili promicanje ovakve igre ili djelatnosti, dok bi sami priređivači igre, odnosno djelatnosti mogli biti prekršajno gonjeni. S obzirom na presudu *Maresti protiv Hrvatske*, ovakva legislativna rješenja trebala su biti prošlost. Na potrebu izbjegavanja dvostrukih inkriminacija upozorili su već članovi radne skupine za izradu KZ-a preporučujući izmjene odredbi u ZIS-u kojima se propisuju prekršaji odgovornih i fizičkih osoba, a koji se podudaraju s ovim kaznenim djelom.⁸⁶

Lančana igra je *delicta preparata* jer se pripremanje igre ili djelatnosti kažnjava kao i samo obavljanje igre, odnosno djelatnosti. Ako uzmemo u obzir da su školski primjeri za *delicta preparata* npr. politička kaznena djela uz obrazloženje da po naravi zahtijevaju raniju intervenciju jer bi svako otezanje moglo dovesti do političkih promjena koje bi onemogućavale kažnjavanje, moglo bi se zaključiti kako se unatoč tome što riječ o djelu čiji je udio u ukupnom kriminalitetu malen (kako s obzirom na prijave, tako i optužbe te presude), propisivanjem kažnjava-

⁸⁵ Turković et al. 2013, 308.

⁸⁶ Turković et al. 2013, 309.

nja već i za samo pripremanje djela naglašava njegova društvena štetnost.⁸⁷ U analizi radnje počinjenja djela izdvajaju se dakle pripremanje, obavljanje ili promicanje (igre ili djelatnosti). Pripremanje obuhvaća sve moguće pripreme radnje, pa pokušaj ovog kaznenog djela u naravi nije moguć. No je li ovo uistinu bila volje zakonodavca? Ako pogledamo uzor u odredbi § 168a austrijskog KZ-a, prva kažnjiva faza sastoji se u pokretanju ili priređivanju ovakvih sustava što se u literaturi tumači kao određivanje uvjeta igre ili omogućavanje zainteresiranim da prvi put sudjeluju u igri iz čega se može zaključiti da ne obuhvaća pripreme radnje. Je li dakle moguće da je zakonodavac greškom stavio pojam „pripremi“ umjesto pojma „priredi“ koji primjenjuje u inkriminiranju radnji počinjenja nedozvoljene igre na sreću u odredbi čl. 237. st. 1. (javno priredi, obavi ili promiče), čl. 6. ZIS-u, čl. 237. KZ-a (NN 125/11) te austrijski zakonodavac u § 168a? S obzirom na prethodno navedeno, čini se da je riječ o (redakcijskoj) greški. Tumačenje „obavljanja igre“ ne bi trebalo biti problematično u sudskoj praksi te bi trebalo obuhvatiti sve radnje od trenutka priređivanja igre.⁸⁸ Posljednja radnja, „promicanje“ obuhvaća oglašavanje igre i vrbovanje sudionika.⁸⁹ No, je li dovoljno da netko svom prijatelju ili srodniku pohvali određenu lančanu igru? Ili promicanje obuhvaća veći broj osoba ili „hvaljenje“ putem medija čime će biti dostupni većem broju ljudi? Austrijsko tumačenje podrazumijeva širenje sustava na način koji je prikladan za vrbovanje velikog broja sudionika. S obzirom na tumačenje iz usporednog prava i odredbe čl. 147. st. 2. te čl. 148. st. 2., vjerujem da bi pojam promicanja trebao podrazumijevati pristupačnost većem broju osoba.

U odredbama st. 3. i 4. čl. 237. propisani su kvalificirani oblici djela, odnosno teže kazne za slučaj kada se počinitelj bavi djelatnošću (st. 3.) i kada je ostvarena znatna imovinska korist ili prouzročena znatna imovinska šteta (st. 4.). Ako temeljni oblik lančane igre predstavlja pripremanje, obavljanje ili promicanje „igre ili djelatnosti“, kako je moguće da (ponovno) bavljenje djelatnostima iz st. 2. predstavlja i njegov kvalificirani oblik u st. 3.? S obzirom da se u Komentaru KZ-a navodi kako su teže kazne predviđene za počinitelje koji se bave djelatnostima iz st. 1. i 2., te upućuje na odredbe § 284 st. 3. njemačkog KZ-a i § 168 st. 2. austrijskog KZ-a, jasna je namjera zakonodavca da težim oblikom temeljnog djela učini slučaj kada se netko redovito ili obrtimice bavi nedozvoljenim igrama na sreću i lančanom igrom. Naime, ovim odredbama propisani su oblici nedopuštene igre na sreću koji se sastoje upravo u redovitom ili *gewerbsmäßig* djelovanju. Međutim, apsolutno je nomotehnički neprihvatljivo te protivno načelu zakonitosti da se istim pojmovima propisuje temeljni i kvalificirani oblik djela. Stoga

⁸⁷ Novoselec & Bojanić 2013, 293. Usp. Kurtović Mišić & Krstulović Dragičević 2014, 149.

⁸⁸ Turković et al. 2013, 308.

⁸⁹ Ibid.

bi bilo bolje da se kod temeljnog oblika djela zakonodavac zadržao na primjeni pojmova „igra ili sustav“. Subjektivni element, postupanje u cilju pribavljanja imovinske koristi nije izriječno propisano jer ove igre po definiciji pretpostavljaju postupanje s ciljem da se jednima omogući korist, a drugima prouzroči šteta.⁹⁰

Na Općinskom sudu u Splitu tek su dva postupka vođena zbog ovog kaznenog djela. U prvom postupku koji je okončan rješenjem o obustavi zbog nastupanja apsolutne zastare, trinaest okrivljenika bilo je optuženo da su od 1. ožujka 2001. do 17. siječnja 2002. na području Splita, Šibenika i Makarske radi ostvarivanja nepripadajuće materijalne dobiti počinili kazneno djelo prijevare iz čl. 224. st. 2. u svezi sa st. 1. KZ-a, na način da je prvih sedmero okrivljenika organiziranjem i sudjelovanjem u radu seminara „Kako uspjeti u životu“, a svi upoznavanjem drugih osoba sa navodnom mogućnošću brzog i lakog materijalnog uspjeha u životu, poticanjem tih osoba i na druge načine aktivno djelovali na pridobivanju drugih članova, odnosno na proširivanju već uspostavljenog sustava u vlasništvu jedne *offshore* tvrtke u kojem se sustavu omogućavalo da se nakon uplate od 1.900 američkih dolara na žiro račun navedene tvrtke postaje član sustava te stječe mogućnost zarade od 450 američkih dolara za uključivanje u taj sustav svakog novog člana, odnosno mogućnost neograničene zarade, na koji način je u navedenom razdoblju njihovim opisanim djelovanjem te djelovanjem drugih članova sustava, pretežito preko poslovnica „Splitske banke“ i drugih banaka izvršeno najmanje 1.460 uplata na žiro račun tvrtke odnosno, uplaćeno je ukupno najmanje 2.774.000 američkih dolara.⁹¹ Činjenični opis iz optužnog prijedloga upućuje na još jednu kriminološku specifičnost u odnosu na ovo djelo, a to je osnivanje *offshore* tvrtki. *Offshore* tvrtke su tvrtke registrirane u bilo kojoj državi osim svoje domicilne države. Ključne destinacije za osnivanje tvrtki u posljednjih dva desetaka godina postaju tzv. *offshore* odredišta; mjesta, oblasti ili države u kojima je zakonom zajamčena diskrecija i veliki manevarski prostor za financije i poslovanje.⁹² *Offshore* tvrtke osnivaju se preko specijaliziranih, najčešće odvjetničkih tvrtki i ureda sa sjedištem u matičnoj zemlji gdje je *offshore* područje ili u njihovim podružnicama, odnosno kod njihovih zastupnika.⁹³ Zastupnici ili samostalne

⁹⁰ *Ibid.*

⁹¹ Predmet IK -213/02. Drugi predmet nije pravomoćno okončan, pa se stoga u radu ne komentira. Prvookrivljeni je prema optužnom prijedlogu ostvario korist od najmanje 124.500 američkih dolara, drugookrivljeni najmanje 113.400, trećeokrivljeni najmanje 56.400, četvrtookrivljeni najmanje 53.400, petookrivljeni najmanje 19.450, šestookrivljeni najmanje 15.150, sedmookrivljeni najmanje 150.000, osmookrivljeni najmanje 14.100, devetookrivljeni najmanje 13.950, desetookrivljeni najmanje 12.900, jedanaestookrivljeni najmanje 12.450. O predmetu se opširno izvještavalo i u medijima, npr. *Marić Banje* 2003,1.

⁹² Čovo & Mrčela & Baričević 2010, 149. Takva *offshore* odredišta su npr. Cipar, Malta, Monako, Švicarska i Britanski djevičanski otoci, Kajmansko otočje, Panama, Kostarika.

⁹³ *Masnjak* 2000, 74.

tvrtke koje prodaju ovakve tvrtke postoje u svim poznatim zemljama.⁹⁴ Nakon odabira i registracije, sljedeći korak je otvaranje bankovnog računa u inozemstvu u ime *offshore* tvrtke, najčešće u Austriji, Lihtenštajnu ili Luksemburgu zbog strogih propisa o čuvanju bankarske tajne.⁹⁵

5. STJECAJ S DRUGIM KAZNENIM DJELIMA

U radu se analizira stjecaj lančane igre sa zavaravajućim oglašavanjem, prijevaram i prijevaram u gospodarskom poslovanju te zlouporabom povjerenja.⁹⁶

5.1. Lančane igre i zavaravajuće oglašavanje

Ozbiljno pitanje koje se nameće prilikom razmatranja etiologije ovakvog ponašanje jest i to može li se ono supsumirati pod kazneno djelo zavaravajućeg oglašavanja. Naime, biće zavaravajućeg oglašavanja ostvaruje tko u ponudi robe ili usluga upućenoj širem krugu osoba navede neistinite ili nepotpune podatke koji su bitni za sklapanje ugovora i mogu razumnog potrošača dovesti u zabludu. Istina je da se organiziranjem lančane igre i sudjelovanjem u njoj navode neistiniti ili nepotpuni podaci u ponudi roba (npr. *GEM* proizvodi) ili usluga (npr. „Kako uspjeti u životu“) koji su bitni za sklapanje ugovora (sklapanje ugovora te uplata određenog iznosa čime se postaje član sustava i stječu mogućnost zarade za uključivanje svakog novog člana). Biće je koncipirano tako da je dovoljno apstraktno ugrožavanje, odnosno dovoljno je da postoji opasnost dovođenja u zabludu, ne traži se dokazivanje zablude. Međutim, u biti lančane igre kao imovinskog kaznenog djela je zaštita imovine žrtava,⁹⁷ dok je kod zavaravajućeg oglašavanja kao kaznenog djela protiv gospodarstva zaštitno dobro nelojalna konkurencija i pošteno tržišno natjecanje. Jednako tako, posebno obilježje lančane igre jasno je istaknuto u odredbi čl. 237. st. 2. KZ-a, a sastoji se u tome da sudionik u igri koji je uložio sredstva može očekivati dobitak samo ako se uključe daljnji sudionici (kojeg nema kod zavaravajućeg oglašavanja). Ocjena zavaravajućeg oglašavanja

⁹⁴ *Ibid.* Registracijom se dobiva adresa sjedišta s imenom agenta na čije ime glasi tvrtka odnosno čije ime je navedeno u registraciji. Stranom vlasniku, ulagaču, izdaje se punomoć kojom zastupa tvrtku. Punomoć u pravilu vrijedi godinu dana. Za posjedovanje *offshore* tvrtke plaća se odgovarajuća taksa. Plaćanjem takse plaća se pravo na posjedovanje tvrtke, dobiva odgovarajuća punomoć koja omogućuje vlasniku da tvrtkom raspolaze kao svojom iako nije formalno upisan u registraciju kao vlasnik. *Idem.*

⁹⁵ Čovo & Mrčela & Baričević 2010, 150.

⁹⁶ Zanimljivo bi bilo istražiti stjecaj sa utajom poreza ili carine, pranja novca, krivotvorenja službenih ili poslovnih isprava te kriminološki u kontekstu čl. 329. KZ-a. Međutim, zbog ograničenja opsega rada o tome će se pisati drugom prilikom.

⁹⁷ Te sudjelovanje u nedozvoljenom, društveno štetnom sustavu. *Infra* 4.1.

regulirana je i posebnim zakonom, Zakonom o nedopuštenom oglašavanju.⁹⁸ Naime, prilikom odlučivanja je li određeno oglašavanje zavaravajuće, potrebno je uzeti u obzir sve odlike tog oglašavanja, posebno svaku obavijest koja se odnosi na svojstva robe ili usluge (npr. narav ili sastav),⁹⁹ na cijenu ili način izračuna cijene te uvjete prodaje robe ili uvjete pružanja usluge, na narav, svojstva i prava oglašivača kao što su njegov identitet i imovina, njegove kvalifikacije, industrijsko, komercijalno ili intelektualno vlasništvo, nagrade i priznanja koje je dobio. Zakon u odredbi čl. 3. definira zavaravajuće oglašavanje kao oglašavanje koje na bilo koji način, uključujući njegovo predstavljanje, dovodi u zabludu ili je vjerojatno da će dovesti u zabludu osobe kojima je upućeno ili do kojih dopire pa je vjerojatno da će zbog toga utjecati na njihovo ekonomsko ponašanje, odnosno da zbog toga povređuje ili je vjerojatno da će povrijediti konkurente. Drugi je oblik oglašavanja koje regulira ovaj zakon usporedno oglašavanje pod kojim se podrazumijeva takvo oglašavanje koje izravno ili neizravno upućuje na konkurenta, odnosno koje izravno ili neizravno upućuje na robu ili usluge konkurenta. Međutim, prilikom primjene i razumijevanja ovih pojmova treba imati na umu kako je ovim Zakonom uređena zaštita (samo) trgovca od zavaravajućeg oglašavanja i njegovih nepoštenih posljedica, pri čemu je trgovac fizička ili pravna osoba koja djeluje u svrhe koje su u vezi s njezinom poslovnom djelatnošću, odnosno djelatnošću slobodnog zanimanja, kao i bilo koja osoba koja djeluje u njezino ime ili za njezin račun.¹⁰⁰ Dakle, na temelju prethodno navedenog moguć je idealni heterogeni stjecaj lančane igre i zavaravajućeg oglašavanja, uvažavajući činjenicu da prvo djelo štiti sudionika igre koji je uložio sredstva, a drugo razumnog potrošača.¹⁰¹

5.2. Lančane igre i prijevara te prijevara u gospodarskom poslovanju

Temeljni oblik prijevare (iz čl. 236.) čini onaj tko s ciljem da sebi ili drugome pribavi protupravnu imovinsku korist dovede nekoga lažnim prikazivanjem ili prikrivanjem činjenica u zabludu ili ga održava u zabludi i time ga navede da na štetu svoje ili tuđe imovine nešto učini ili ne učini. Kada netko uvjeri drugoga

⁹⁸ Zakon o nedopuštenom oglašavanju, Narodne novine, 43/09.

⁹⁹ Način i datum izrade robe, način i vrijeme pružanja usluge, dostupnost robe ili usluge, količina robe ili usluge, specifikacija robe ili usluge, način korištenja, prikladnost za korištenje u određene svrhe, zemljopisno ili komercijalno podrijetlo, rezultate koji se mnogu očekivati od korištenja robe ili usluge, rezultate i druge materijalne pokazatelje testova ili provjera provedenih na robi ili provedenih u pogledu usluge.

¹⁰⁰ Čl. 3. Zakona o nedopuštenom oglašavanju.

¹⁰¹ Npr. kada počinitelj obavlja ili promiče lančanu igru na način da u ponudi robe ili usluga upućenoj širem krugu osoba navodi neistinite ili nepotpune podatke koji su bitni za sklapanje ugovora i mogu razumnog potrošača dovesti u zabludu.

da uplati iznos od 1.900 američkih dolara te da stječe mogućnost zarade od 450 američkih dolara za uključivanje svakog novog člana, upravo je lažnim prikazivanjem (ili prikrivanjem) činjenica doveo drugoga u zabludu i time ga naveo da na štetu svoje imovine nešto učini (izvrši uplatu), samo pod uvjetom da je uvjete igre prikazao lažno, odnosno bio svjestan da mu neće isplatiti tih 450 dolara za svakog novog člana, već će njegovu uplatu upotrijebiti za isplatu sudionika koji su se ranije pridružili igri, ili zadržati za sebe. Evidentno je postojanje uzročne veze između lažnog prikazivanja činjenica (dobit nakon uplate i uključivanja novih članova), dovođenja u zabludu i navođenja drugoga na raspolaganje imovinom na svoju štetu. Dakle, pravi homogeni stjecaj lančane igre s prijevaram postoji kada se počinitelj ne drži pravila igre koje je sam proglasio.¹⁰²

Ako je organizator ili promicatelj (onaj tko pripremi, obavlja ili promiče) lančane igre osoba koja u gospodarskom poslovanju postupa s ciljem da pravnoj osobi koju zastupa ili drugoj pravnoj osobi pribavi protupravnu imovinsku korist, dolazi u obzir i primjena čl. 247., odnosno prijevare u gospodarskom poslovanju. Naime, prijevare u gospodarskom poslovanju je gospodarsko kazneno djelo iz glave XXIV. KZ-a, za razliku od prijevare kao imovinskog kaznenog djela te počinitelj može biti samo onaj tko u gospodarskom poslovanju postupa s ciljem da pravnoj osobi koju zastupa ili drugoj pravnoj osobi pribavi protupravnu imovinsku korist.¹⁰³ Tumačenje pojma „gospodarsko poslovanje“ ovdje ne bi smjelo predstavljati poteškoće imajući u vidu odredbu čl. 3. Zakona o trgovačkim društvima.¹⁰⁴ Počinitelji vrlo često „otvaraju“ fiktivna trgovačka društva, iznajmljuju ili kupuju urede na atraktivnim lokacijama, sve kako bi kod žrtava stvorili ili učvrstili dojam respektabilnih društava koja dobro posluju. Imovinsku korist pribavljenu na žiro računu društva, zapravo, bez obzira što pripada društvu, članovi s vrha piramide dijele među sobom. Međutim, razlika u odnosu na lančanu igru je ponovno u tome što obilježje posljednjeg nije niti zabluda oštećenog, niti njegova imovinska šteta, već okolnost da sudionik koji je uložio sredstva može očekivati dobitak samo ako se uključe daljnji sudionici. U ovakvim slučajevima, biti će riječ o pravom heterogenom stjecaju lančane igre i prijevare u gospodarskom poslovanju.

¹⁰² Usp. Turković et al. 2013, 309.

¹⁰³ Sama radnja počinjenja djela jednaka je kao kod kaznenog djela prijevare. Prijevare u gospodarskom poslovanju je *delictum proprium*, za razliku od prijevare koja je *delictum comunium*. Više Sokanović 2014, 112-113.

¹⁰⁴ Vidi Sokanović 2014, 123-124.

5.3. Lančane igre i zlouporaba povjerenja

Zlouporaba povjerenja pripada, kao i kazneno djelo lančane igre, kaznenim djelima protiv imovine. Osobe koje pripremaju, obavljaju ili promiču lančane igre postupaju uvjeravajući druge ne samo da njihov ulog siguran, već da će imati priliku i zaraditi. Međutim, žrtve vrlo često ostaju kako bez uloga, tako i bez kamata. Bez obzira na to što na određeni način verbalno jamče žrtvama dobru zaradu i dobru priliku ili ih barem u to uvjeravaju, nisu njihovi zastupnici te nema mogućnosti supsumiranja ovog ponašanja pod zlouporabu povjerenja. Naime, kazneno djelo zlouporabe povjerenja čini onaj tko zastupajući imovinske interese druge osobe zlouporabi zakonom ili ugovorom dane ovlasti i time prouzroči imovinsku štetu osobi čije interese zastupa. Pravi homogeni stjecaj ova dva djela ipak će postojati ako bi posebnim ugovorom na počinitelja lančane igre bila prenesena ovlast zastupanja imovinskih interesa žrtve, a počinitelj zlouporabi dane ovlasti te joj time prouzroči štetu. Pravi homogeni stjecaj postojat će naravno i u slučaju počinitelja koji organizira lančane igre, uloži sredstva osobe čije imovinske interese zastupa te je ostavi bez kamata i uloga.¹⁰⁵

6. JESU LI LANČANE IGRE IMANENTNE CASINO KAPITALIZMU?

Kapitalizam je ekonomski i društveni poredak koji se temelji na privatnom vlasništvu sredstava za proizvodnju, usmjeravanju ekonomske djelatnosti na stvaranje profita, tržištu kao regulatoru te djelatnosti na kojem se formira cijena, prisvajanju profita te radu radnika koji prodaje svoju fizičku ili umnu radnu snagu.¹⁰⁶ U razvoju kapitalizma može se izdvojiti više faza. Poduzetničko-proizvodni kapitalizam zamijenio je tzv. financijski kapitalizam jer je razvijanje proizvodnje sve više stvaralo potrebu za učinkovitim financiranjem.¹⁰⁷ Otkrivanjem da se bogatstvo može brže steći igrama na financijskome tržištu i proizvodnjom različitih novčanih surogata, nego proizvodnjom roba i usluga, kapitalizam je sve više poprimio obilježja špekulacijskog kapitalizma, a nedovoljna reguliranost financijskih tržišta u SAD-u i inventivnost pojedinih špekulanata pretvorila je dio njih u kockare što je dovelo do pojave *casino* kapitalizma.¹⁰⁸ Prevelik broj i prevelika

¹⁰⁵ O kvalificiranom obliku djela je riječ kada je počinitelj roditelj, skrbnik ili odvjetnik (čl. 240. st. 2. KZ-a) te kada je prouzročena znatna imovinska šteta (čl. 240. st. 3.).

¹⁰⁶ Mikić & Orsag & Pološki Vokić & Švaljek 2011, 359.

¹⁰⁷ Jurčić 2009, 740-741.

¹⁰⁸ Tranzicijske zemlje već su u prvoj fazi tranzicije izravno ušle u špekulacijski kapitalizam jer dominantni poslovni subjekti nisu bili proizvođači, nego brokeri bez nadzora i regulacije. Jurčić 2009, 741. Pojam *casino* kapitalizma obrađuje čuvena profesorica *London School of Economics*, Susan Strange u monografiji „*Casino Capitalism*“. Između ostaloga navodi kako je povećanje nesigurnosti učinilo sve nas zagriženim kockarima i to uglavnom nedobrovoljno. V. Strange 1986, 3.

vrijednost raznih vrsta špekulacijskih transakcija i globaliziranost svjetskog financijskog tržišta bili su neposredan uzrok svjetske financijske i gospodarske krize koja je započela je u drugoj polovici 2008. bankrotom nekoliko fondova i najvećih investicijskih banaka u Americi.¹⁰⁹

Jedan od posljednjih velikih financijskih skandala s obilježjima Ponzijeve sheme vezuje se uz poznatog poslovnog čovjeka i bivšeg čelnika NASDAQ-a *Bernarda Madoffa* koji je 29. lipnja 2009. osuđen na kaznu zatvora od 150 godina te je procijenjeno da je svoje ulagače oštetio za oko 50 milijardi dolara.¹¹⁰ Njegovo investicijsko (brokersko) društvo *Bernard L Madoff Investment Securities LLC* bilo je članom Američkog udruženja brokera (*National Association of Securities Dealers*) te se zarada ovog društva generirala primarno pružanjem usluge investicijskog savjetovanja i posredničkom provizijom koju je osiguravalo kao broker.¹¹¹ Svoje odlične rezultate ulaganja, na temelju kojih je zahtijevao isplatu visokih naknada, Madoff je nominalno obrazlagao primjenom tzv. *split strike conversion* tehnike za koju se kasnije pokazalo da je fiktivna (tehnika kupnje odabranih dionica, obično izborom 30–40 dionica koje se referiraju u indeksu S&P 100; ako je tržište imalo silazni trend, imovina se ulagala u novčane obveznice trezora SAD-a).¹¹² Prije nego što je prijevara otkrivena, Madoff, prema iskazu s njim povezanih osoba, nije uopće više ulagao novac novopristiglih klijenata, nego ga je koristio za isplatu starih klijenata koji su mu počeli postavljati zahtjev za otkup udjela

¹⁰⁹ Tržišna ekonomija i liberalizam potakli su gospodarski razvitak i povećali materijalnu proizvodnju, ali je izostanak regulacije nesavršenosti tržišta i negativnih eksternalija povećao nejednakost u društvu. Europski i azijski ulagači izgubili su zbog sloma američkog financijskog tržišta svoje uloge, a izvoznici su, zbog smanjenja američke potražnje i uvoza izgubili znatan dio svoga tržišta. Gubitak ulaganja proizveo je financijsku krizu u Europi i Aziji, a smanjenje izvoza smanjilo je proizvodnju. Pored makroekonomskih posljedica, ova financijska kriza proizvela je i ljudske tragedije. Poneseni burzovnom euforijom, ljudi su uštedevinu ulagali u vrijednosne papire koji su donosili velike prinose. Fond menadžeri mirovinskih fondova ulagali su, radi povećanja kapitalizirane štednje svojih osiguranika u brzorastuće vrijednosne papire. Slomom financijskog tržišta, ljudi su izgubili štednju. Zbog smanjene potražnje, izgubili su posao. Zbog nemogućnosti otplate kredita, ostali su bez kuća, stanova i automobila. Budući umirovljenici izgubili su svoje mirovine. Taj proces je pogodio milijune ljudi širom svijeta. Ova je kriza, osim gubitka milijardi dolara i pada bruto domaćeg proizvoda, proizvela milijune ljudskih tragedija. *Jurčić* 2009, 741.

¹¹⁰ Čulinović Herc & Grković 2013, 598. Optužbe su uključivale više vrsta prijevara: prijevaru s vrijednosnim papirima, prijevaru u investicijskom savjetovanju, *mail fraud*, *wire fraud*, pranje novca, lažno svjedočenje i davanje lažnih izjava, krivotvorenje dokumenata.

¹¹¹ *Idem*. Usp. *Belak* 2011, 24.

¹¹² U stvarnosti ju nije koristio nego bi njegovi ključni savjetnici *ex post* analizom kretanja na tržištu kreirali fiktivni portfelj „najboljih dionica“. „Transakcije“ koje su izvršene kako bi se kreirao idealan portfelj *Madoff* je koristio i za naplatu brokerske provizije. Također se koristio manipulatornom tehnikom *front running* (zlouporaba tržišta kapitala kod koje broker izvršava nalog za kupnju ili prodaju nekog vrijednosnog papira za svoj račun prije nego što izvrši već dane naloge svojih klijenata). Kreirao bi fiktivni portfelj i izvršio fiktivne transakcije, a potom bi koristio program koji je automatski distribuirao prinose ulagateljima. Čulinović Herc & Grković 2013, 598.

u fondu te se zbog potrebe konstantnog priljeva novih ulaganja s vremenom se okrenuo ulagateljima izvan SAD-a.¹¹³

Reed Slatkin je nakon velikog uspjeha – ulaganja u *EarthLink* što je procijenjeno na više od 200 milijuna dolara na svome vrhuncu 1999., bio poznat kao „vješti investitor i čarobnjak analiza“.¹¹⁴ Međutim, prema Izvješću Slatkinova stečajnog upravitelja iz prosinca 2001., razdoblje od 1986. do 2001. u njegovu poslovanju (dakle, nakon prvog investicijskog iskustva od 1979.-1980. do 1985.), označava se kao Ponzijeve godine (*The Ponzi Years*).¹¹⁵ Slatkin je svakome klijentu slao kvartalno izvješće koje je prikazivalo fiktivnu trgovinu dionicama i prosječni godišnji dobitak od 24%. Suočen s kaznenim progonom, priznao je krivnju u odnosu na 15 točaka optužbi za prijevaru, pranje novca i urotu te priznao je da je izgubio najmanje 254 milijuna dolara investitora. Slatkinovo postupanje opisano je kao „velika Ponzijeva shema“ – prijevarna tehnika u kojoj se novac koji uplaćuju posljednji investitori koristi kako bi se isplatili uvećani prinosi izvornih investitora u svrhu privlačenja novih ulaganja.¹¹⁶

Tzv. „*Konya-model*“ bio je početkom devedesetih u Turskoj popularan instrument financiranja koji se sastojao u kupnji udjela holdinga iz različitih gospodarskih sektora.¹¹⁷ Prvi i dugo najuspješniji holding ovog modela bio je *Kombassan Holding*.¹¹⁸ Zastupnici Holdinga od devedesetih su prodavali dioničke udjele „od vrata do vrata“ obećavajući pri tome zaradu od 25%.¹¹⁹ Ekspanzija gospodarskog razvoja poduzeća u anatolijskoj provinciji često se nazivala „anatolijski tigar“ kao aluzija na „azijatskog tigra“. Procjenjuje se da je između dvjesto do tristo tisuća njemačkih Turaka uložilo svoje štednje u kupnju udjela, a Zaklada za turske studije i istraživanje integracije procijenila je štete na pet milijardi eura (dok drugi izvore drže mogućom ukupnu štetu od 50 milijardi eura).¹²⁰

¹¹³ Dva francuska investicijska bankara su osnovali u New Yorku društvo Access International Advisors LLC i kreirali desetak takvih fondova hranitelja. *Idem*.

¹¹⁴ *Tkacik* 2002, 1.

¹¹⁵ *Neilson* 2001, 6.

¹¹⁶ *Tkacik* 2002, 2.

¹¹⁷ *Kalnoky* 2006, 1. Tzv. „islamski holding“ predstavljao je oblik „islamski korektnog“ financiranja: ulagač je svojim novcem stjecao udio u firmi koja je poslovala prema strogim islamskim propisima i sudjelovao svojim udjelom u dobiti i gubitku holdinga.

¹¹⁸ Procjenjuje se da je preko 50 holdinga poslovalo prema *Konya* modelu. Tri najveća su bila *Kombassan*, *Yimpaş* i *Jet-Pa*. Iz *Konye* se proširio *Kombassan international*, a futuristički centar koncerna u *Konyi* bio je prvi stakleni neboder u gradu. *Kalnoky* 2006, 1.

¹¹⁹ *Kalnoky* 2006, 1. U objašnjenju zašto toliko žrtava ove prijevare, navodi se kako su od imigranata šezdesetih godina koji su do tada mukotrpo radili, malo trošili, a svoj novac ulagali u zlatni nakit ili čvrste valute, stvorili društvo posjednika male imovine.

¹²⁰ Mnogi zbog straha od poreznih vlasti nisu prijavili štetu. *Idem*.

Albanija je 1997. bila pred izbijanjem građanskog rata zbog piramidalnih shema (albanski parlament donio je na izvanrednoj sjednici odluku kojom daje predsjedniku Berishi nadležnost da upotrijebi vojne trupe za zaštitu državnih objekata i deblokiranje nacionalnih puteva). Prema nekim procjenama oko milijardu dolara (1,2 milijarde) investirano je u desetak kompanija koje su nudile prinose od 8 do 25% mjesečno.¹²¹ U masovnim neredima poginulo je 2000 ljudi. Građani su u piramidalnim shemama izgubili ne samo ušteđevine, već i domove. U prosvjedima građana prozivala se i Vlada optužbama da je poticala piramidalne sheme i nije zaštitila građane od prijevara.¹²²

7. ZAKLJUČAK

Promišljanja o lančanoj igri osvještavaju snažnu interakciju kaznenog prava i kriminologije s jedne strane, s financijskim, trgovačkim pravom, ekonomijom, marketingom i poslovnom etikom s druge strane. Razumjeti što predstavlja kazneno djelo lančane igre bez prethodnog razjašnjenja pojmova financijske piramide, Ponzijeve sheme, investicijskih programa visokog prinosa ili *multi-level marketing* oblika poslovanja bilo bi nemoguće. I sami navedeni pojmovi *per se* imaju iznimnu dinamiku razvoja koja je svojstvena vremenu u kojemu živimo i bilu „prijevernih genija“. Analiza bića djela u odredbama čl. 237. st. 2. i 3. upućuje na ozbiljne propuste zakonodavca u posljednjoj noveli KZ-a i potrebno ih je što je moguće ranije otkloniti. Prvenstveno je nužno u odredbi čl. 237. st. 2. kod navođenja radnji počinjenja umjesto pojma „pripremi“ unijeti pojam „priredi“ te umjesto pojma „djelatnost“ unijeti pojam „sustav“. Nomotehnički bolje rješenje bilo bi izdvojiti ovo kazneno djelo iz korpusa nedozvoljene igre na sreću, a u odnosu na sam naziv kaznenog djela, ovaj je rad sasvim jasno ukazao da nije riječ ni o kakvim igrama, već stvaranju sustava, i to u pravilu dobro organizirane djelatnosti. Hoće li se pri tome u budućnosti zadržati naziv „lančane igre“ koji se primjenjivao u dosadašnjim zakonskim rješenjima i u našem austrijskom uzoru ili bi bolje bilo nazvati ovo kazneno djelo lančana ili piramidalna prijevara jer se stvaranje sustava u kojem će preko 80% ulagača ostati bez svog novca ne može okarakterizirati drukčije nego prijevarno, ili lančani sustav, kao donekle neutralniji pojam, može biti predmetom daljnjih rasprava. Pozivanje na statistički ili brojčano zanemariv udio ovih predmeta u ukupnom kriminalitetu Republike Hrvatske, kao izliku površnom pristupu ovom kaznenom djelu, ne samo da bi bilo neprikladno, već bi bila potvrda učestalih optužbi o pravnoj nesigurnosti. Iako se žrtve ovog kaznenog djela olako označavaju pohlepnicima, lakovjernima i

¹²¹ Jarvis 2000, 2. Tadašnja Vlada je 26.1.1997. zamrzнула bankovne račune dviju tvrtki *Xhafferi* i *Populli* s ukupno 250 milijuna dolara što je odgovaralo 10% BDP-a Albanije.

¹²² Jarvis 2000, 3

nedovoljno educiranima, iskustvo prikazanih slučajeva u posljednjem poglavlju rada ukazuje kako pored niza „slučajnih“ žrtava, počinitelji pažljivo biraju čitave skupine (npr. pod krinkom pomaganja ženama ili vjerski prihvatljivog ulaganja). Predrasude o tome kako stradaju samo siromašni i nedovoljno educirani koje su se najekstremnije realizirale na primjeru Albanije u kojoj je gotovo cijelo stanovništvo bilo uključeno u neki od oblika piramidalne prijevare, demantiraju slučajevi *Slatkin* i *Madoff*. Tvrdnja da su ova djela imanentna neoliberalizmu ili casino kapitalizmu je točna, premda iskustva iz prošlosti (od samog Ponzija) ukazuju da nisu njihov ekskluzivitet, već konstanta u povijesti čovječanstva. Da „igra ide dalje“ te predatori željnih brze i lake zarade i dalje vrebaju svoje žrtve, ukazuju sponzorirani članci koji se redovito objavljuju u hrvatskim dnevnim novinama s naslovima poput: „Ovaj čovjek je zaradio više tisuća dolara za manje od dva dana“ ili „Preuzmite besplatne eure i trgujte na svjetskoj burzi“. Zbog načela da se nepravomoćno okončani sudski postupci ne komentiraju u znanstvenim radovima (koje ne bi smjelo biti alibi za društvenu neodgovornost), propušteno je u ovom trenutku pisati o tzv. aferi „Forex“. Međutim, obzirom na to da je ovo suđenje već sada nazvano najmasovnijim ili najvećim suđenjem u Hrvatskoj s više od petsto oštećenika u predmetu, bez namjere prejudiciranja sudske odluke, potrebno je ipak naglasiti važnost ranije intervencije tijela kaznenog progona. Organiziranost počinitelja, udruživanja multinacionalnog karaktera i jednako takvih zločinačkih ambicija zazivaju potrebu ozbiljnog znanstvenog istraživanja koje bi obuhvatilo (barem) države u okruženju.

LITERATURA

1. Achenbach, H. & Ransiek, A. (2012). Handbuch Wirtschaftsstrafrecht. München.
2. Bačić, F. & Pavlović, Š. (2004). Komentar kaznenog zakona. Zagreb.
3. Belak, V. (2011). Poslovna forenzika i forenzično računovodstvo, Borba protiv prijevare. Zagreb.
4. Bertel, C. & Schwaighofer, K. (2010). Österreichisches Strafrecht. Besonderer Teil I. Wien.
5. Birklbauer, A. & Hilf, M.J. & Tipold, A. (2011). Strafrecht. Besonderer Teil I. Wien.
6. BWIN. (2015). Tko će biti sljedeći predsjednik SAD-a?
Dostupno na: <https://sports.bwin.com/hr/sports/61/kla%C4%91enje/politika#sportId=61>, [30.05.2015.].
7. Čovo, P. & Mrčela, A. & Baričević, H. (2010). „Crni čarter“ u Republici Hrvatskoj. Pomorstvo 24:2, 147-164.
8. Čulinović Herc, E. & Grković, N. (2013). Odjeci financijskog skalndala Madoff u parničnoj praksi zemalja članica Europske unije na primjeru Fonda LUXALPHA SICAV. Zbornik Pravnog fakulteta Zagreb 63:3-4, 593-615.
9. Državni zavod za statistiku (2011). Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2010. godini. Statistička izvješća. Zagreb.
10. Državni zavod za statistiku (2012). Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2011. godini. Statistička izvješća. Zagreb.
11. Državni zavod za statistiku (2013). Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2012. godini. Statistička izvješća. Zagreb.

12. Državni zavod za statistiku (2014). Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2013. godini. Statistička izvješća. Zagreb.
13. DULIST. (2012). Predsjednički kandidati HDZ-a u ponudi kladionica. Dostupno na: <http://www.dulist.hr/predsjednicki-kandidati-hdza-u-ponudi-kladionica/20006/>, [30.05.2015.].
14. Eisenberg, D.T. & Quesenberry, N.W. (2014). Ponzi Schemes in Bankruptcy. *Touro Law Review* 30, 499-537. Dostupno na: <http://digitalcommons.tourolaw.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2540&context=lawreview>, [30.05.2015].
15. FBI. (2015). FBI – Common Fraud Schemes. Nigerian Letter or „419“ Fraud. Dostupno na: <http://www.fbi.gov/scams-safety/fraud>, [06.06.2015].
16. Foregger, E. & Fabrizio, E.E. (2010). Strafgesetzbuch. Kurzkomentar. Wien.
17. Franić, Z. (1998). Piramidalne sheme. NeT 28. Dostupno na: www.imi.hr/~franic/psh.html [30.05.2015].
18. Isfen, O. (2011). „Das Leben ist wie ein Schneeball“ oder Strafrechtliche Relevanz von enttäuschten Zukunftserwartungen im Wirtschaftsverkehr. Festschrift für Claus Roxin zum 80. Geburtstag. Berlin. 989-1003.
19. Jarvis, C. (2000). The Rise and Fall of the Pyramid Schemes in Albania. *International Monetary Fund* 47:1, 1-29. Dostupno na: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2000/03/jarvis.htm>, [30.05.2015].
20. Javni natječaj. (2014). Javni natječaj za davanje prava priređivanja igara na sreću na automata. Mimistarstvo financija. Dostupno na: <http://www.porezna-uprava.hr/Dokumenti%20vijesti/Javni%20natje%C4%8Daj%20-%20igre%20na%20sre%C4%87u0110.pdf>, [06.06.2015].
21. Jurčić, Lj. (2009). Hrvatska: velika transformacija. *EKONOMSKI PREGLED* 60:12, 738-753.
22. Kalnoky, B. (2006). Milliardenbetrug im Namen Allahs: Islamische Holdings haben Türken in Deutschland systematisch geprellt – Affäre belastet Erdogans Regierungspartei AKP. *Die Welt*. Dostupno na: <http://www.welt.de/print-welt/article192662/Milliardenbetrug-im-Namen-Allahs.html> [06.06.2015].
23. Kilian, R. (2009). Zur Strafbarkeit von Ponzi-schemes- Der Fall Madoff nach deutschem Wettbewerbs- und Kapitalmarktstrafrecht. *HRRS* 7, 285-290. Dostupno na: <http://www.hrr-strafrecht.de/hrr/archiv/09-07/index.php?sz=7>, [06.06.2015].
24. Koehn, D. (2001). Ethical Issues Connected with Multi-Level Marketing Schemes. *Journal of Business Ethics* 29, 153-160. Dostupno na: <http://link.springer.com/article/10.1023%2FA%3A1006463430130>, [06.06.2015].
25. Kurtović Mišić, A. & Krstulović Dragičević, A. (2014). Kazneno pravo (Temeljni pojmovi i instituti). Split.
26. Levene, T. (2003). Will the real David Rhodes stand up? *The Guardian*. Dostupno na: <http://www.theguardian.com/money/2003/mar/29/scamsandfraud.jobsandmoney> [06.06.2015].
27. Marić Banje, K. (2003). Lanac zarade zaobilazi sudnicu. *Slobodna Dalmacija*. Dostupno na: <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20031022/crnakronika01.asp> [28.01.2015].
28. Martinović, R. (2013). Ponzijeva shema, Piramida i Mrežni marketing – Financijske prijave legalne samo za banke i investicijske kuće. Dostupno na: <http://www.dnevno.hr/vijesti/svijet/ponzijeva-shema-piramida-i-mrezni-marketing-financijske-prijave-legalne-samo-za-banke-i-investicijske-kuce-90007> [06.06.2015].
29. Masnjak, B. (2000). Off shore tvrtke i off shore poslovanje. *Računovodstvo, revizija i financije* 5, 72-78.
30. Međunarodni institut za znanost i obrazovanje (2015). Moje dijete, kockar!? Dostupno na: <http://www.mizo.hr/projekti/33-moje-dijete-kockar.html> [06.06.2015].
31. Mikić, M. & Orsag, S. & Pološki Vokić, N. & Švaljek, S. (2011). *Ekonomski leksikon*. Zagreb.

32. Ministarstvo financija. (2006). Kladionice, casina, automat klubovi u 2005. u proračun 343 milijuna kuna (30.01.2006.). Dostupno na: <http://www.mfin.hr/hr/novosti/kladionice-casina-automat-klubovi-2005-u-proracun-343-milijuna-kuna30-01> [03.06.2015].
33. Ministarstvo financija. (2013). Prijedlog Zakona o dopuni Zakona o igrama na sreću, s konačnim prijedlogom zakona. Zagreb.
Dostupno na: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//Sjednice/Arhiva//79.%20-%205.pdf> [03.06.2015].
34. Ministarstvo financija. (2014). Račun prihoda i rashoda iz Polugodišnjeg izvještaja o izvršenju Državnog proračuna za siječanj – lipanj 2014. Dostupno na: <http://www.mfin.hr/hr/drzavni-proracun-2014-godina> [03.06.2015].
35. Moore, T. & Han, J. & Clayton, R. (2012). The Postmodern Ponzi Scheme: Empirical Analysis of High-Yield Investment Programs, *Financial Cryptography and Data Security, Lecture Notes in Computer Science 7397*. Springer. 41-56.
36. Nacionalni CERT (2015). O hoaxima. Dostupno na: <http://www.cert.hr/hoax>, [03.06.2015].
37. Neilson, R. T. (2001). Slatkin Trustee Report – December 2001, Dostupno na: http://slatkin-fraud.com/report/december_2001.htm [06.06.2014].
38. Novoselec, P. (1997). Komentar sudske prakse. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 4: 2, 725- 726.
39. Novoselec, P. (2007). (ur.) Posebni dio kaznenog prava. Zagreb.
40. Novoselec, P. (2009). Uvod u gospodarsko kazneno pravo. Zagreb.
41. Novoselec, P. & Bojanić, I. (2013). Opći dio kaznenog prava. Zagreb.
42. Odbor za financije i državni proračun. (2014). Izvješće Odbora za financije i državni proračun o Prijedlogu zakona o izmjeni Zakona o igrama na sreću, s Konačnim prijedlogom zakona, hitni postupak, prvo i drugo čitanje, P.Z. br. 729. Dostupno na: <http://www.sabor.hr/izvjesce-odbora-za-financije-i-drzavni-proracu0065> [20.10.2014].
43. Pavlović, Š. (2012). Kazneni zakon: zakonski tekst, obrazloženje, poveznice, komentar, sudska praksa. Rijeka.
44. Peck, S. (2011). *Investment Ethics*, New York.
45. Sajter, D. (2012). Nešto za ništa: Ponzijeva shema i financijske prevare. Dostupno na: <http://domagoj-sajter.from.hr/?p=335#VWh7ts-qqko> [22.07.2014].
46. Sokanović, L. (2014). Prijevare u kaznenom pravu, doktorski rad. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
47. Strange, S. (1986). *Casino Capitalism*. New York.
48. Tkacik, M. (2002). EarthLink Co-Founder Slatkin Admits to Fraud in Ponzi Scheme. *Wall Street Journal*. Dostupno na: <http://www.wsj.com/articles/SB101718484270953360> [03.06.2014].
49. Turković, K. & Novoselec, P. & Grozdanić, V. & Kurtović Mišić, A. & Derenčinović, D. & Bojanić, I. & Munivrana Vajda, M. & Mrčela, M. & Nola, S. & Roksandić Vidlička, S. & Tripalo, D. & Maršavelski, A. (2013). Komentar Kaznenog zakona. Zagreb.
50. Vander Nat, P.J. & Keep, W.W. (2002). Marketing Fraud: An Approach for Differentiating Multilevel Marketing from Pyramid Schemes. *Journal of Public Policy & Marketing* 21:1, 139-151.
51. Zoričić, Z. & Torre, R. & Orešković, A. (2009). Kockanje i klađenje – ovisnosti novog doba. *Medicus* 18:2, 205-209.

Summary

CRIMINAL OFFENCE OF ILLEGAL GAMES IN CROATIA: CHAIN GAMES - GAMES WITHOUT BORDERS

The paper deals with the criminal offence of chain games. In the modern Croatian criminal legislation chain games are regulated within the offence of illegal games of chance and even deprived of the own legal name. The paper first explores the concept of games of chance and the criminal offence of illegal games of chance. After that the forms of the chain games and the regulation of the criminal offence in Austria and Germany is analyzed. The detailed analysis of the offence in the provisions of Art. 237 para. 2 and 3 indicates a serious failure of the legislator in the last novel of the Criminal Code. Selected examples in the last part of the paper point to the great danger for society because many victims of this crime in the age of neo-liberalism cannot be simply characterized as "greedy and credulous". The paper analyzes the concurrence of chain games with misleading advertising, fraud, fraud in business operations and abuse of trust. The prejudices that only the poor and under-educated get harmed, exemplified in its most extreme form by the case of Albania where almost the entire population was involved in some form of pyramid fraud, have been disproved by the Slatkin and Madoff cases. The claim that these offences are immanent to the casino capitalism or neo-liberalism is accurate, although the experience from the past (from the Ponzzi) indicates that they are a constant phenomenon in the history of mankind.

Key words: *fraud, chain game, pyramidal fraud, illegal games of chance, benefit*

